The Greek Review of Social Research

Vol 33 (1978)

33-34

Οι Έλληνες φοιτητές στο εξωτερικό: Δειγματοληπτική έρευνα στη Γαλλία

Ιωάννης Κ. Θεοδωρακόπουλος

doi: [10.12681/grsr.315](https://doi.org/10.12681/grsr.315)

Copyright © 1978, Ιωάννης Κ. Θεοδωρακόπουλος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Θεοδωρακόπουλος Ι. Κ. (1978). Οι Έλληνες φοιτητές στο εξωτερικό: Δειγματοληπτική έρευνα στη Γαλλία. *The Greek Review of Social Research*, 33, 267–292. <https://doi.org/10.12681/grsr.315>

οί "Έλληνες φοιτητές στο έξωτερικό

Δειγματοληπτική έρευνα στη Γαλλία

του
Ι. Κ. Θεοδωρακόπουλου

Κοινωνιολόγος

εισαγωγή

Από πολλά χρόνια η ελληνική κοινή γνώμη και ιδιαίτερα οι οικογένειες που έχουν παιδιά στην ήλίκια περίπου των ακαδημαϊκών σπουδών, ανησυχούν για το «διαρκώς αυξανόμενο» αριθμό των νέων που εγκαταλείπουν την Έλλάδα για να σπουδάσουν στο εξωτερικό.

Τīs εκάστοτε κυβερνήσεις δέν άφησε αδιάφορες ή έκταση τής ειδικής αútης «μεταναστεύσεως», πού δημιουργεί πλήθος προβλήματα πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά, κ. ά. "Αν και ή πολιτεία έχει από καιρό αντίληφθει τό θέμα και τīs επιπτώσεις του, πολύ λίγο τό μελέτησε στό σύνολό του.

Δέν εξέτασε δηλαδή:

- 1) τήν έκτασή του,
- 2) τά αίτια,
- 3) τά άμεσα και έμμεσα αποτελέσματά του και τέλος
- 4) τήν περίπτωση εξευρέσεως ικανοποιητικής λύσεως γιά τόν περιορισμό του, σέ αντίθεση μέ τά μέτρα πού έχουν ληφθεί μέχρι σήμερα.

Θέμα τής έρευνας

Πρώτος στόχος τής έρευνας είναι: α) νά καθορίσει τήν έκταση τής «μεταναστεύσεως» αútης, β) νά ακολουθήσει τήν κατεύθυνση των ρευμάτων πού οδηγούν τούς "Έλληνες φοιτητές στις διάφορες χώρες, γ) νά ξεακριβώσει αν υπάρχουν άλλες στά ρεύματα αútá, και εάν ναί, δ) νά επιχειρήσει νά βρει τά κυριότερα αίτια τους.

Δεύτερος στόχος τής έρευνας είναι: α) νά αναζητήσει τά αίτια τής φοιτητικής μεταναστεύσεως, β) νά προσδιορίσει κατηγορίες και τάξεις ατόμων πού έχουν σχέση μέ τήν ειδική αútή «μετανάστευση» και γ) νά έρευνήσει τούς καθοριστικούς παράγοντες γιά τήν «έκλογή» τής χώρας σπουδών.

Χρόνος τής έρευνας

Τό πρώτο μέρος τής έρευνας (έκταση, ρεύματα και διαφορές στά ρεύματα τής φοιτητικής μεταναστεύσεως) αναφέρεται στά πανεπιστημιακά έτη 1960-61, 1974-75. Η έρευνα περιορίζεται στό χρονικό αútό διάστημα (15 χρόνια), γιατί μόνο από τό 1960 και μετά έχουμε στή διάθεσή μας στατιστικά στοιχεία, τά όποια όστόσο ακόμα και τώρα είναι έλλιπή και ή ακρίβειά τους δέν είναι απόλυτη. Τά κενά πού παρουσιάζονται είναι άρκετά, και όπως θά διαπιστωθεί παρακάτω, στοιχεία πού αναφέρονται στό ίδιο πανεπιστημιακό έτος και πού προέρχονται από διάφορες πηγές, δέν συμφωνούν μεταξύ τους. Σύμφωνα μέ τά δεδομένα στοιχεία, τά κύρια αίτια τής «μεταναστεύσεως» τή στιγμή ακριβώς πού ή «μετανάστευση» άρχισε νά παίρνει μαζικό χαρακτήρα, δηλαδή πολύ πριν από τό 1960, θά είναι πιθανόν τά ίδια και στό μέλλον, εάν οι συνθήκες πού εξαναγκάζουν τούς φοιτητές νά μεταναστεύουν, δέν μεταβληθούν.

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε

Επειδή υπήρξαν χρονικοί και οικονομικοί περιορισμοί, το δεύτερο μέρος της έρευνας αναφέρεται στους Έλληνες φοιτητές που φοιτούν στα πανεπιστήμια της περιοχής του Παρισιού.

Περιορισμοί της δειγματοληψίας

Ο αριθμός των φοιτητών που ρωτήθηκαν είναι σχετικά μικρός (50), επί συνόλου του όποιου αγνοούμε το πραγματικό μέγεθος, αλλά που μπορούμε κατά προσέγγιση να το καθορίσουμε σε σύνολο 4.000-5.000 Έλλήνων φοιτητών σε ολη τη Γαλλία κατά το πανεπιστημιακό έτος 1974-75. Ο υπολογισμός αυτός έγινε με βάση τα τελευταία διορθωμένα στοιχεία (chiffre corrigé) της UNESCO, που υπολόγισε τον αριθμό των Έλλήνων φοιτητών στη Γαλλία για το έτος 1973, σε 1.761. Η αύξηση της φοιτητικής αποδομίας που παρατηρήθηκε στην Ελλάδα το 1974-75 και απ' την οποία «έποφελήθηκαν» κυρίως η Ιταλία και η Γαλλία, μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο υπολογισμός δεν είναι μακριά από την πραγματικότητα. Έτσι, το δείγμα μας αντιπροσωπεύει το 1,25% ή το 1% των Έλλήνων φοιτητών στη Γαλλία το έτος 1974-75, εάν δεχθούμε ότι ο αριθμός τους έφτανε αντίστοιχα τις 4.000 ή 5.000.

Δυσχέρειες της έρευνας

Η συγκέντρωση των στατιστικών στοιχείων που αναζητήσαμε στην Ελλάδα, στάθηκε προβληματική και καθυστέρησε πολύ την έρευνα. Η Τράπεζα της Ελλάδος, η μόνη που χορηγεί το συνάλλαγμα στους Έλληνες φοιτητές του εξωτερικού, επανειλημμένως μάς βεβαίωσε ότι δεν ήταν σε θέση να θέσει στη διάθεσή μας τα στατιστικά στοιχεία που ζητήσαμε. Δηλαδή, τον κατ' έτος αριθμό των Έλλήνων φοιτητών που σπουδάζουν στο εξωτερικό κατά φύλο, χώρα, και διανύμενο έτος σπουδών.

Τελικά, από το Υπουργείο Συντονισμού προμηθευτήκαμε έναν πίνακα στον οποίο αναφερόταν το κατ' έτος σύνολο των Έλλήνων φοιτητών που φοιτούν στο εξωτερικό από το 1960 μέχρι το 1974. Αντίθετα, το προσωπικό της UNESCO μάς βοήθησε πρόθυμα στη συγκέντρωση των στατιστικών στοιχείων και μάς έδωσε γενναιόδωρα κάθε πληροφορία και εξήγηση για την πληρέστερη κατανόηση των στοιχείων αυτών.

Στο δεύτερο μέρος της έρευνας αυτής συναντήσαμε μία μεγάλη δυσχέρεια: την επιφύλαξη εκ μέρους των συμπατριωτών μας φοιτητών (ή όποια άλλωστε δικαιολογείται απόλυτα λόγω της πολιτικής καταστάσεως στην Ελλάδα), στην περίπτωση έρω-

τήσεων πολιτικής φύσεως. Γι' αυτό το λόγο, μεγάλος αριθμός φοιτητών αρνήθηκε να απαντήσει.

Σχέδιο της έρευνας

Η έρευνα αυτή διαιρείται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος, που στηρίζεται αποκλειστικά σε στατιστικά στοιχεία και διατάξεις αναφερόμενες στις διαδικασίες εγγραφής στα πανεπιστήμια του εξωτερικού ή στην ισχύουσα νομοθεσία σχετικά με την παροχή συναλλάγματος από την Τράπεζα της Ελλάδος στους σπουδάζοντες στο εξωτερικό.

Σκοπός του πρώτου μέρους της έρευνας είναι:

α) να καθορισθεί η έκταση της φοιτητικής «μεταναστεύσεως» κατά τα έτη 1960-1974 (απόλυτοι αριθμοί), β) να διαπιστωθεί αν κατά την περίοδο αυτή ο αριθμός των Έλλήνων που έκαναν ακαδημαϊκές σπουδές στο εξωτερικό αύξηθηκε σε σχέση με τον αριθμό των σπουδαστών που έκαναν ακαδημαϊκές σπουδές στην Ελλάδα (σχετικοί αριθμοί), γ) να εξεταστούν τα ρεύματα της φοιτητικής «μεταναστεύσεως» και οι αλλαγές που ενδεχομένως σημειώθηκαν κατά την περίοδο αυτή στα ρεύματα αυτά, και να εξακριβωθούν τα κυριότερα αίτια των αλλαγών.

Το δεύτερο μέρος της έρευνας βασίζεται:

α) σε 10 μεθ. καταγεγραμμένες συζητήσεις (entretiens non directifs), β) σ' ένα έρωτηματολόγιο από 38 ερωτήσεις, που διανεμήθηκε σε 50 Έλληνες που φοιτούν σε διάφορα πανεπιστήμια της περιοχής του Παρισιού, και που αποτέλεσαν το δείγμα μας.

Σκοπός του δεύτερου μέρους είναι:

α) Η εξακρίβωση των αιτίων της φοιτητικής «μεταναστεύσεως», β) ο καθορισμός των κατηγοριών και των τάξεων των φοιτητών που μεταναστεύουν, γ) η διαπίστωση του τρόπου με τον οποίο εκλέγεται η χώρα σπουδών, και δ) η απόδοση του «πορτραίτου» του Έλληνα φοιτητή στο Παρίσι.

Το ενδιαφέρον της έρευνας

Παρά τα κενά και τους περιορισμούς της (χρονικούς κτλ.), η έρευνα αυτή μπορεί να φανεί χρήσιμη, γιατί προσπαθεί όχι μόνο να δώσει μία εικόνα της εκτάσεως της ελληνικής φοιτητικής μεταναστεύσεως, καθώς και ένα σύντομο ιστορικό της εξελίξεώς της, αλλά κυρίως γιατί προσπαθεί να εντοπίσει τα αίτια και τους διάφορους μηχανισμούς που αναγκάζουν τους μελλοντικούς φοιτητές πρώτα να πάρουν την απόφαση να ξενιτευθούν κι ύστερα να διαλέξουν τη χώρα που θα τους δεχθεί.

Όρισμοί

Κατά την UNESCO, «ένας ξένος φοιτητής είναι ένα άτομο εγγεγραμμένο σ' ένα ανώτατο ίδρυμα ενός

κράτους στο οποίο δεν έχει τή μόνιμη κατοικία του». Έξ αιτίας των αναγκών της έρευνας, υποχρεωθήκαμε να χωρίσουμε τους σπουδάζοντες στο εξωτερικό Έλληνες σε δύο κατηγορίες:

1) στους σπουδαστές που έχουν κάνει άνωτατες σπουδές στην Ελλάδα και που συνεχίζουν στο εξωτερικό μεταπτυχιακές σπουδές (διδακτορικό δίπλωμα, ειδικότητες κτλ.) ή άρχίζουν σπουδές διαφορετικές από εκείνες που έκαναν στην Ελλάδα,

2) στους φοιτητές που δεν έχουν κάνει καθόλου πανεπιστημιακές σπουδές στην Ελλάδα.

Στο πρώτο μέρος της έρευνας, το οποίο βασίζεται σε στατιστικά και μόνο στοιχεία, θα αναφερθούμε στο σύνολο των Έλλήνων φοιτητών αφού δεν υπάρχει καμιά διάκριση στα στατιστικά στοιχεία που χρησιμοποιήσαμε.

Στο δεύτερο μέρος της έρευνας, που θεωρούμε σάν καθαρά κοινωνιολογικό, αναφερόμαστε αποκλειστικά και μόνο στους φοιτητές που δεν έχουν κάνει πανεπιστημιακές σπουδές στην Ελλάδα. Η κατηγορία αυτή παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί, ενώ φαίνεται άπόλυτα φυσικό όρισμένοι σπουδαστές που έχουν τελειώσει τις σπουδές τους στην Ελλάδα, να πηγαίνουν στο εξωτερικό για μεταπτυχιακές σπουδές, για μεταεκπαίδευση ή έπιστημονική ένημέρωση στον τομέα των σπουδών τους, ή άπόφαση πολλών νεαρών Έλλήνων να κάνουν όλες τους τις σπουδές στο εξωτερικό, παρά τις δυσκολίες που ξέδρουν πώς θα άντιμετωπίσουν, είναι όσκολο να έξηγηθεί.

Γιά τό λόγο αυτό, οι μή κατευθυνόμενες συζητήσεις (entretiens non directs) έγιναν μέ τους Έλληνες φοιτητές της δεύτερης αυτής κατηγορίας και τά έρωτηματολόγια που δόθηκαν συμπληρώθηκαν μόνο άπ' αυτούς.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

α) έκταση της φοιτητικής μεταναστέυσεως

Έξετάζοντας τόν άριθμό των Έλλήνων που φοιτούν στο εξωτερικό, τή χρονική περίοδο 1960-1974, άριθμό που μάς δόθηκε άπό τό Ύπουργείο Συντονισμού, μέ βάση τό συνάλλαγμα που δίνεται άπό τήν Τράπεζα τής Ελλάδος, τό μόνο άπό τό κράτος έξουσιοδοτημένο όργανισμό γιά τήν παροχή συναλλάγματος στους Έλληνες φοιτητές, φθάνουμε στα ακόλουθα συμπεράσματα:

Ο άριθμός των φοιτητών τό εξωτερικό άνέρχεται άπό 8.864 τό 1960, σε 27.420 τό 1974 (πίνακας Ι). Άλλά ή αύξηση αυτή δεν γίνεται όμοιομορφα. Μετά άπό μία έλαφρά αύξηση μεταξύ των έτών 1960-1961, μία μεγάλη σταδιακή μείωση παρατηρείται μέχρι και τό έτος 1965, όπου ό δείκτης, μέ βάση 100 τό 1960, ανήλθε σε 73,8.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι. Έλληνες φοιτητές στο εξωτερικό άπό τό 1960 ως τίς 31/10/1974

Έτος	Άριθμός φοιτητών ¹	Ύπο τροφοί τεχνικής βοήθειας	Σύνολο	Σχέση % σε φοιτητές έτους Χ 1960	Σχέση % σε φοιτητές έτους Χ 1960
1960	8.516	348	8.864	100	100
1961	8.659	330	8.989	101,7	101,4
1962	7.964	255	8.219	93,3	92,7
1963	7.421	236	7.657	87,1	86,4
1964	6.652	178	6.830	78,1	77,1
1965	6.285	281	6.566	73,8	74,1
1966	6.577	220	6.797	77,2	76,7
1967	7.888	166	8.054	92,6	90,9
1968	7.346	250	7.596	86,2	85,7
1969	8.147	308	8.455	95,7	95,4
1970	9.985	288	10.273	117,2	115,2
1971	12.819	260	13.079	150,5	147,6
1972	17.490	240	17.730	205,3	200,0
1973	22.358	222	22.580	262,5	254,7
31/10/74	27.420	—	27.420	321,9	—

1. Βασισμένο στο συνάλλαγμα που δίνει ή Έθνική Τράπεζα τής Ελλάδος (περιλαμβάνονται και οι ύπότροφοι το ΙΚΥ).

Π η γ έ ς : Ύπουργείο Συντονισμού, Έθνική Τράπεζα τής Ελλάδος.

Άπό τό 1965 και μετά, παρατηρείται αύξηση μέ ρυθμό συνεχώς αυξανόμενο. Τό 1970, ό δείκτης άνέρχεται στο 117,2, και τό 1974 στο 321,9. Η γραφική παράσταση Ι άπεικονίζει πλήρως τήν ταχεία αύξηση, κυρίως άπό τό 1970 και μετά. Όποτε τίθενται τά έρωτήματα:

1) τά στοιχεία τοϋ πίνακα Ι άνταποκρίνονται στην πραγματικότητα;

2) ύπήρξε πράγματι μείωση κατά τήν περίοδο 1962-1965 και εάν ναι, ποιοί είναι οι λόγοι;

Γιά να άπαντήσουμε στα έρωτήματα που άνέκυψαν, βασιστήκαμε στον πίνακα ΙΙ, γιά τή σύνθεση τοϋ όποιου λάβαμε ύπ όψη δύο διαφορετικές πηγές. Η πρώτη είναι ή Τράπεζα τής Ελλάδος ή όποία μάς έδωσε τά σύνολα των Έλλήνων που φοιτούν στο εξωτερικό κατά τήν περίοδο 1960-1974. Η δεύτερη πηγή είναι οι Στατιστικοί Κατάλογοι (Annuaire Statistiques) τής UNESCO, που δίνουν τό σύνολο των ξένων φοιτητών και τήν έθνικότητά τους. Τά στοιχεία αυτά δίνονται στην UNESCO άπό κάθε χώρα ή όποία δέχεται ξένους φοιτητές.

Μέχρι τό 1971, οι παραπάνω στατιστικές (τής UNESCO) δεν μπορούν να θεωρηθούν άκριβεις δεδομένο ότι μερικά άπό τίς χώρες που δέχονται ξένους φοιτητές άδυνατούν να δώσουν άκριβή στοιχεία γιά μία όρισμένη χρονική περίοδο, ή άλλως έπαναλαμβάνουν τον άριθμό τοϋ συνόλου των φοιτητών που έχουν δώσει στην UNESCO γιά τά προηγούμενα έτη. Τά στοιχεία που πήραμε άπό τους Στατιστικούς Καταλόγους τής UNESCO είναι κατά

13%-48% ανώτερα από κείνα που μās παραχώρησε η Τράπεζα της Ελλάδος.

ΠΙΝΑΚΑΣ II. Αριθμός Έλλήνων φοιτητών τοῦ ἔξωτερικοῦ ἀπὸ τὸ 1960 ὡς τὸ 1974 σύμφωνα μὲ δύο θεωρητικές πηγές πληροφοριῶν

Έτος	Αριθμός Έλλήνων φοιτητῶν κατὰ τὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ελλάδος	UNESCO	Ἀπόλυτη διαφορά 2-1	Σχετικὴ διαφορά 4/2 %
	(1)	(2)	(3)	(4)
1960	8.864	8.717	-147	-1,7
1961	8.989	9.020 ¹	+31	0,3
1962	8.219	—	—	—
1963	7.657	8.727	+1.070	+14,0
1964	6.830	—	—	—
1965	6.566	—	—	—
1966	6.797	9.375	+2.538	+37,9
1967	8.054	—	—	—
1968	7.596	9.745	+2.140	+28,3
1969	8.455	12.512	+4.057	+48,0
1970	10.213	14.147	+3.943	+38,5
1971	13.079	17.034	+3.955	+30,2
1972	17.730	—	—	—
1973	22.580	—	—	—
30/10/74	27.420	—	—	—

1. Ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτητῶν κατὰ τὸ ἔτος 1961 εἶναι κατὰ προσέγγιση καὶ ἀρκετὰ συζητήσιμος (βλέπε πίνακα III).

Ὡστόσο, πιστεύουμε ὅτι τὰ στοιχεῖα τῆς UNESCO ἀνταποκρίνονται περισσότερο στὴν πραγματικότητα, ἀπ' ὅτι τὰ στοιχεῖα τῆς Τραπεζῆς τῆς Ελλάδος. Γιὰ νὰ παραχωρήσει ἡ Τράπεζα τῆς Ελλάδος συνάλλαγμα σ' ἓνα φοιτητὴ (δὲν πρόκειται γιὰ ὑποτροφία ἀλλὰ γιὰ τὸ δικαίωμα πού παρέχεται στὴν οἰκογένεια τοῦ φοιτητῆ νὰ τοῦ στέλνει ποσὸ 220 δολларίων πού κρίνεται ἀπαραίτητο γιὰ τὴ διαβίωσή του στὸ ἔξωτερικό), πρέπει ὁ φοιτητὴς αὐτός :

- νὰ ἀποδείξει, ὑποβαλλόμενος σὲ ἐξετάσεις, ὅτι γνωρίζει πολὺ καλὰ τὴν ξὲνη γλῶσσα
- νὰ προσκομίσει πιστοποιητικὸ ἔγγραφο σὲ ξένο πανεπιστήμιο
- νὰ βεβαιώσει ὅτι ἔχει ἐκπληρώσει τὶς στρατιωτικὲς του ὑποχρεώσεις, ἢ ὅτι τυγχάνει ἀναβολῆς.

Ἀλλὰ οἱ νέοι οἱ ὅποιοι γιὰ διαφόρους λόγους δὲν πῆραν μέρος στὸ διαγωνισμὸ τῆς γλῶσσας, κυρίως ἐπειδὴ δὲν τὴ γνωρίζουν ἐπαρκῶς καὶ φοβοῦνται ὅτι θὰ ἀποτύχουν, μαζί μ' αὐτοὺς πού ἤδη ἀπέτυχαν στὸ διαγωνισμὸ καθὼς καὶ μ' ἐκείνους πού δὲν ἐκπληροῦν τὶς ἄλλες δύο προϋποθέσεις, δὲν ἀπογοητεύονται, ἀλλὰ παίρνουν διαβατήριό καὶ φεύγουν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ὡς «τουρίστες». Ὅταν φθάσουν στὴ χώρα πού ἐπέλεξαν, ἐγγράφονται σ' ἓνα πανεπιστήμιο. Ἔως τὸ 1970, ἡ ἐξέταση στὴ γλῶσσα, τὴν ὁποία ἀπαντοῦσαν ὀρισμένες χώρες τοῦ ἔξωτερικοῦ, ἦταν τυπικὴ καὶ δὲν παρουσίαζε δυσκολίες στὴν ἐγγραφή

τῶν ξένων. Ἔτσι, οἱ Ἕλληνες φοιτητὲς αὐτῆς τῆς κατηγορίας ἀρχίζουν νὰ παρακολουθοῦν τὶς παραδόσεις μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ τελειώσουν τὸ πρῶτο ἔτος τῶν σπουδῶν τους, γιὰτὶ καὶ μόνο μὴ μιά βεβαίωση ἐγγραφῆς στὸ δεύτερο ἔτος ἀνωτάτου ἰδρύματος, μποροῦν νὰ ἀποκτήσουν de facto τὸ δικαίωμα νὰ προμηθεύονται ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὸ ἀναγκαῖο συνάλλαγμα. Κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ, πού μπορεῖ νὰ διαρκέσει ἓνα ἢ περισσότερα χρόνια, ἡ οἰκογένειά τους προσπαθεῖ νὰ στείλει μὲ κάθε τρόπο (πού θὰ εἶναι ἀναγκαστικὰ παράνομος) τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴ διαβίωσή τους χρήματα, ἀλλιῶς τὰ παιδιὰ ἀναγκάζονται νὰ τὰ «βγάλουν πέρα» ὅπως μποροῦν. Ἡ κατάσταση αὐτὴ εἶχε τὴν ἐξῆς συνέπεια: πάρα πολλοὶ ἀπ' τοὺς φοιτητὲς ἀπογοητεύονται ἀπὸ τὴ δύσκολη αὐτὴ κατάσταση καθὼς καὶ ἀπὸ τὶς πάσης φύσεως ἀντιξοότητες πού συναντοῦν, καὶ ἐγκαταλείπουν τὶς σπουδὲς αὐτοῦ τοῦ εἶδους μετὰ ἀπὸ ἓνα ἢ δύο χρόνια φοιτητικῆς ζωῆς πού μποροῦμε νὰ τὴ χαρακτηρίσουμε «λαθραία». Ὁ ἀριθμὸς τους, ἀνάλογα μὲ τὸ ἔτος καὶ τὴ χώρα στὴν ὁποία σπουδάζουν, ὑπολογίζεται μετὰξὺ 25 καὶ 40% τοῦ συνόλου, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν φαίνεται στὶς στατιστικὲς τῆς Τραπεζῆς τῆς Ελλάδος.

Ὅσο γιὰ τὰ στοιχεῖα τῆς UNESCO, μποροῦμε νὰ πούμε ὅτι, τὰ πὺ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ πλησιάζουν περισσότερο τὴν πραγματικότητα.

Μέχρι τὸ 1960, ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτητῶν δὲν εἶχε ὑπολογιστεῖ ἀκριβῶς καὶ εἶχε θεωρηθεῖ μικρότερος ἀπ' ὅτι ἦταν στὴν πραγματικότητα, γιὰτὶ πολλές ἀπὸ τὶς χώρες τοῦ ἔξωτερικοῦ δὲν εἶχαν ἀκόμη εἰδικευθεῖ στὴ συλλογὴ καὶ ἀξιολόγησι τῶν στατιστικῶν στοιχείων σχετικὰ μὲ τοὺς ξένους φοιτητὲς. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου τὰ στατιστικὰ στοιχεῖα γίνονται ἀκριβέστερα, καὶ ἀπὸ τὸ 1971, τὰ στοιχεῖα τῶν Στατιστικῶν Καταλόγων τῆς UNESCO μποροῦν νὰ χαρακτηριστοῦν ἀκριβῆ.

Τὰ παραπάνω ἀποδεικνύονται μὲ τὶς ἐξῆς τέσσερις περιπτώσεις τοῦ πίνακα III.

1) Μέχρι τὸ 1964 ἔχουμε στὴ διάθεσή μας στατιστικὰ στοιχεῖα (κατὰ προσέγγιση) σχετικὰ μὲ Ἕλληνες φοιτητὲς πού φοιτοῦν σὲ 15 χώρες τοῦ ἔξωτερικοῦ, τὸ 1966 γιὰ 20 χώρες, τὸ 1968 γιὰ 40 χώρες καὶ τὸ 1969 γιὰ 50 χώρες τοῦ ἔξωτερικοῦ. Ἡ ἀρίθεια τῶν στοιχείων αὐτῶν εἶναι ἐπομένως μεγαλύτερη.

2) Ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν γιὰ τὸ ἔτος 1961 ἔγινε μὲ στοιχεῖα τοῦ 1959, 1960, 1961 (πίνακας III).

3) Τὸ σύνολο τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν (8.717), πού μās δίνει τὸ «Study Abroad, Unesco 1962» γιὰ τὸ ἔτος 1960, εἶναι κατώτερο ἀπὸ κείνο πού μās δίνουν τὰ στοιχεῖα τῆς Τραπεζῆς τῆς Ελλάδος (8.864) (πίνακας II). Ἀλλὰ, ὅπως ἤδη ἔχουμε ἀναφέρει, αὐτὸ δὲν στέκει, γιὰτὶ καὶ ὁ ἀριθμὸς πού μās δίνουν τὰ στοιχεῖα τῆς Τ.Ε. εἶναι κατώτερος τοῦ πραγματι-

ΠΙΝΑΚΑΣ III. Έλληνες φοιτητές που σπουδάζουν στο εξωτερικό

Χώρες υποδοχής	1960	1961	1964	1966	1968	1969	1970	1971
ΗΠΑ	1.200	1.247	1.543	1.678	1.635	1.811	1.968	1.845
Γαλλία	435	461 ¹	661	553	667	528	528	528 ³
Δυτική Γερμανία	2.834	2.834 ²	2.923	2.439	2.041	1.908	1.942	2.082
Ήνωμένο Βασίλειο	180	201	247	344	575	662	795	871
Καναδάς	53	—	58 ⁴	53	70	117	148	314
Λίβανος	—	—	—	19	33	38	38	38
Ιταλία	1.096	991 ¹	1.020	1.943	2.530	5.505	6.752	9.418
Έλβετία	299	356	433	435	398	392	409	398
Βέλγιο	77	92 ¹	125 ⁴	156	162	158	220	250
Αυστρία	2.258	2.536	1.537	1.592	1.292	1.117	1.075	1.008
Άγια Έδρα	26	26 ²	—	—	21	15	19	19
Συρία	—	2	2 ⁴	—	5	8	7	9
Ισπανία	—	11 ²	6	8	9	5	5	7
Αυστραλία	—	1	2	2	1	4	4	7
Ινδία	—	—	—	—	2	2	2	2
Γιουγκοσλαβία	—	—	—	—	34	27	27	27
Τσεχοσλοβακία	146	146 ²	76	77	71	60	60	81
Ισραήλ	—	—	—	—	13	28	28	28
Ιρλανδία	—	—	—	—	2	2	2	—
Πολωνία	—	—	—	—	56	45	27	2
Μεξικό	—	—	—	—	1	1	1	1
Ουγγαρία	—	—	—	—	16	16	12	15
Ρουμανία	—	—	—	—	3	14	19	16
Κάτω Χώρες	6	8 ¹	—	—	22	30	27	39
Δανία	—	—	—	—	10	15	15	15
Σενεγάλη	—	1	—	—	—	—	1	2
Ζαΐρ	—	—	—	—	—	—	14	—
Μαδαγασκάρη	—	—	—	—	2	2	2	—
Νέα Ζηλανδία	—	—	—	—	2	—	—	1
Σαουδική Άραβία	—	—	—	—	1	2	—	—
Αίγυπτος	107	107 ²	94	—	71	71	—	—
Σύνολο	8.717	9.020	8.727	9.375	9.745	12.512	14.147	17.034

1. Για το 1960.

2. Για το 1959.

3. Το σύνολο των φοιτητών, διορθωμένο για τη Γαλλία, ήταν κατά τις τελευταίες πληροφορίες 790 φοιτητές και όχι 528.

4. Για το 1963.

Μέχρι το 1964 οι στατιστικές του *Study Abroad* αφορούσαν 15 χώρες. Το 1966 οι στατιστικές αφορούσαν 20 χώρες, το 1968, 40, και το 1969, 1970, 1971, 50. Για τα έτη 1965, 1966, 1967 δεν βρήκαμε στοιχεία. Η Στατιστική Έπιτηρία του 1974, που δίνει τα στοιχεία του έτους 1972, δεν έχει ακόμα δημοσιευθεί.

Πηγή: *Study Abroad*, UNESCO 1962, 1963, 1966 (για τα έτη 1960, 1961, 1964).
Annuaire Statistique, UNESCO 1968, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974.

4) Για τα έτη 1969, 1970, 1971 οι Στατιστικοί Κατάλογοι της UNESCO δίνουν για τη Γαλλία το ίδιο σύνολο (528) Έλλήνων φοιτητών. Άλλα νέα στοιχεία διορθωμένα και περισσότερο λεπτομερή (πρόκειται πάντοτε για στοιχεία της UNESCO) μας δίνουν για τη Γαλλία το 1971 ένα σύνολο 790 Έλλήνων φοιτητών αντί 528. Διαπιστώνεται δηλαδή μία διαφορά 262 φοιτητών, δηλαδή 49,6%. Αυτή η διαφορά, η οποία αφορά μία και μόνο χώρα, τη Γαλλία, συντελεί στο να ανέλθει το σύνολο των Έλλήνων φοιτητών το 1971, από 17.034 σε 17.296.

Για τα έτη 1972, 1973 και 1974 δεν έχουμε στη διάθεσή μας παρά μόνο τα στοιχεία που μας παρα-

χώρησε η Τράπεζα της Ελλάδος, αλλά μπορούμε να υποθέσουμε ότι το σύνολο που μας δίνει για το 1974 πρέπει να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, για τον εξής λόγο:

Σύμφωνα με τις πληροφορίες που πήραμε από το Έλληνικό Προξενείο του Παρισιού η εξέταση στη γλώσσα (παραπάνω αναφέρθηκαν τα προβλήματα που η εξέταση αυτή δημιουργούσε σε όσους επρόκειτο να φοιτήσουν στο εξωτερικό) καταργήθηκε. Έτσι, οποιοδήποτε πρόσωπο μπορεί να προσκομίσει μία βεβαίωση έγγραφης σ' ένα ίδρυμα ανώτερων σπουδών, αποκτά αυτόμάτως το δικαίωμα να παίρνει από την Τ.Ε. το συνάλλαγμα που δικαιούται και έπο-

μὲνος ἐμφανίζεται στίς στατιστικές τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος.

Παρ' ὅλα αὐτά, νομίζουμε ὅτι καί ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς εἶναι λίγο κατώτερος ἀπὸ τὸν πραγματικό, γιατί δίνει τὸ σύνολο τῶν φοιτητῶν ποὺ εἶχαν προσκομίσει τὴν ἀπαιτούμενη βεβαίωση ἐγγράφως τοὺς στήν Τ.Ε. μέχρι τὴς 31/10/74. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ φοιτητές, γιὰ διάφορους λόγους καὶ κυρίως γιὰ λόγους διοικητικούς (μετάφραση ἀπολυτηρίου, ἀναγνώριση τοῦ ἀπὸ τὰ ξένα ἱδρύματα σάν ἰσότημου μὲ τὰ δικά τοὺς κτλ.), δὲν εἶχαν πάρει τὴ βεβαίωση ἐγγράφως τοὺς μέχρι τὴν ἡμερομηνία αὐτή. Στόν ἀριθμὸ τῶν φοιτητῶν αὐτῶν θά πρέπει νά προστεθοῦν ὁρισμένοι φοιτητές ποὺ ἡ οἰκογένειά τοὺς δὲν ἔχει τὴν οἰκονομικὴ δυνατότητα νά στείλει συνάλλαγμα καὶ ποὺ οὐτε οἱ ἴδιοι κάνουν τὸν κόπο νά στείλουν τὴ βεβαίωση τῆς ἐγγράφως τοὺς στήν Τ.Ε. "Ὅσο γιὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ δίνει ἡ Τ.Ε. γιὰ τὰ ἔτη 1972 καὶ 1973, κατὰ τὰ ὁποῖα ἡ ἐξέταση στὴ γλῶσσα ἴσχυε ἀκόμα, πιστεύουμε (γιὰ τοὺς λόγους τοὺς ὁποῖους ἀναφέρουμε παραπάνω) ὅτι εἶναι πολὺ κατώτερα ἀπὸ τὴν πραγματικότητα.

Ἐπειδὴ ἔχομε διαπιστώσει ὅτι τὰ στοιχεῖα τῆς UNESCO ἀνταποκρίνονται περισσότερο στὴν πραγματικότητα, ἀφοῦ δὲν ἐπηρεάζονται ἀπὸ παράγοντες ὅπως ὁ διαγωνισμός στὴ γλῶσσα, ποὺ ἀσκοῦν σημαντικὴ ἐπιρροή στὰ στατιστικὰ στοιχεῖα τῆς Τ.Ε., θά προσπαθήσουμε νά ἀπαντήσουμε στὴν παρακάτω ἐρώτηση, βασιζόμενοι σ' αὐτά. Ὑπῆρξε πράγματι μείωση τῶν ἀριθμῶν κατὰ τὴν περίοδο 1961-1965;

"Ἀν συγκρίνουμε τὰ στοιχεῖα τῶν Στατιστικῶν Καταλόγων τῆς UNESCO μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς Τ.Ε. (πίνακας II), θά διαπιστώσουμε ὅτι, σύμφωνα μὲ τὴν Τ.Ε., ἀπὸ τὸ 1960 μέχρι τὸ 1963 ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν στὸ ἐξωτερικὸ μειώθηκε κατὰ 1207 ἄτομα, ἐνῶ κατὰ τὴν ἴδια αὐτὴ περίοδο, τὰ στοιχεῖα τῆς UNESCO δίνουν μιά αὐξηση 10 ἀτόμων. Κατὰ τὴν περίοδο 1963-66, ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν στὸ ἐξωτερικὸ μειώνεται, κατὰ τὴν Τ.Ε., κατὰ 860 ἄτομα, ἐνῶ γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ, ἡ UNESCO δίνει μιά αὐξηση 648 ἀτόμων.

Συμπέρασμα

"Ἀν βασιστοῦμε μόνο στὰ στατιστικὰ στοιχεῖα τῆς UNESCO, ὁ καταλήξουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι ἀπὸ τὸ 1960 μέχρι τὸ 1974 δὲν ὑπῆρξε μείωση τῆς φοιτητικῆς μεταναστεύσεως ὡς πρὸς τοὺς ἀπόλυτους ἀριθμούς, ἀλλὰ ἀντίθετα συνεχῆς αὐξηση.

β) ὑπῆρξε αὐξηση τῆς μεταναστεύσεως ὅσον ἀφορᾷ τοὺς σχετικούς ἀριθμούς καὶ ἂν ναι, σέ ποιά ἀναλογία

Οἱ παραπάνω ἐπεξηγήσεις μᾶς δίνουν μιά πιο καθαρὴ εἰκόνα τῆς ἀξίας τῶν στατιστικῶν ποὺ μέχρι

τώρα χρησιμοποίησαμε καὶ θά ἐξακολουθήσουμε νά χρῆσιμοποιοῦμε. Ἐχοντας διαπιστώσει ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν ποὺ φοιτοῦν στὸ ἐξωτερικὸ ἀπὸ 8.864 τὸ 1960 φτάνει τὴς 27.420 τὸ 1974, θά ἐπιχειρήσουμε νά ὑπολογίσουμε τὸ ποσοστὸ ποὺ οἱ φοιτητές αὐτοὶ ἐκπροσωποῦν ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν φοιτητῶν ποὺ σπουδάζουν στὴν Ἑλλάδα.

Ἀπ' ὅ, τι φαίνεται, εἶναι γεγονός ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων ποὺ σπουδάζουν στὸ ἐξωτερικὸ αὐξήθηκε καὶ ἀκόμη, ὅτι ἡ δημογραφικὴ, οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικο-μορφωτικὴ ἐξέλιξη στὴν Ἑλλάδα ὁδηγοῦν ἓνα διαρκὲς αὐξανόμενο ἀριθμὸ φοιτητῶν στὰ πανεπιστήμια. Εἶναι λοιπὸν πιθανὸ ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτητῶν ποὺ σπουδάζουν στὰ ἑλληνικὰ πανεπιστήμια νά αὐξήθηκε μὲ τὸν ἴδιο ἢ μὲ ταχύτερο ρυθμὸ ἀπὸ τὸ ρυθμὸ τῶν φοιτητῶν ποὺ σπουδάζουν στὸ ἐξωτερικὸ. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ, δὲν μπορούμε, παρὰ τὰ φαινόμενα, νά μιλάμε γιὰ αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τελευταίων, ἀλλὰ μάλλον γιὰ μιά σταθεροποίηση ἢ μείωση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φοιτητῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ σέ σχέση μὲ τοὺς φοιτητές ποὺ σπουδάζουν στὴν Ἑλλάδα. Γιὰ νά ἀπαντήσουμε στὴν ἐρώτηση αὐτὴ καταρτίσαμε τὸν πίνακα IV ποὺ μᾶς ὁδηγεῖ στίς ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

Ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτητῶν ποὺ σπουδάζουν στὰ ἑλληνικὰ πανεπιστήμια αὐξάνει ταχύτατα. Ἀπὸ 28.302 ἐγγεγραμμένους τὸ 1960 στὰ ἑλληνικὰ πανεπιστήμια, φτάνει τὴς 74.348 τὸ 1971-72, δηλαδή παρατηρεῖται αὐξηση 162,7% σέ διάστημα 12 ἐτῶν. Τὸ ποσοστὸ τῶν φοιτητῶν ποὺ κάνουν ἀκαδημαϊκὲς σπουδὲς στὴν Ἑλλάδα, ἐπὶ 1.000 κατοικῶν, ἀπὸ 3,4‰ τὸ 1960, φτάνει τὸ 8,3‰ τὸ 1971-72.

Τὰ βασικὰ αἷτια τῆς αὐξήσεως αὐτῆς εἶναι:

α) *Κοινωνικά καὶ μορφωτικά.* Μιά μελέτη τοῦ OCDE τὸ 1974 ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι «γιὰ τὴν ὁμάδα ἡλικιῶν 18-22 χρόνων, τὸ ποσοστὸ τῶν ἐγγεγραμμένων στὰ πανεπιστήμια στὴν Ἑλλάδα (1968-69) μπορεῖ νά συγκριθεῖ μὲ τὰ ποσοστὰ τῶν προηγμένων ἐυρωπαϊκῶν χωρῶν». Αὐτὸ ὀφείλεται ἴσως στὸ γεγονός ὅτι οἱ ἀνώτατες σπουδὲς ἔχουν μεγαλύτερη ἀξία καὶ αἰγλή ἀπὸ τὰ γυμνασιακὰ διπλώματα, μὲ τὰ ὁποῖα οἱ προοπτικὲς γιὰ μιά ἐπαγγελματικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐξέλιξη εἶναι ἀρκετὰ περιορισμένες.¹

Ἡλικία	Ἑλλάδα	Βέλγιο	Γαλλία	Ὁλλανδία
Παν/κὸ ἔτος	1968-69	1966-67	1967-68	1967
18-22 ἐτῶν	15,4	19,5	16,3	13,9

Πραγματικά, στὴν Ἑλλάδα ἔνα ἀκαδημαϊκὸ διπλώμα δὲν αὐξάνει μόνο τὸ κύρος τοῦ κατόχου ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς οἰκογένειας, ποὺ αἰσθάνεται περηφά-

1. *L'enseignement dans les pays en voie de développement de l'OCDE* (Tendances et Perspectives), OCDE, Paris, 1974, σσ.32 καὶ 33.

νεια γιατί με κάθε τρόπο βοήθησε (οικονομικά, ήθικά) στην απόκτησή του. Αυτό ισχύει ακόμη και όταν ο απόφοιτος ασχολείται αργότερα με άλλη δουλειά που καμιά δέν έχει σχέση με την επισητήμη πού σπουδάσε.

β) *Οικονομικά*. Στην Έλλάδα, τό απαιτούμενο επίπεδο σπουδών γιά πολλούς κλάδους καί κυρίως γιά τίς δημόσιες υπηρεσίες καί τίς τράπεζες είναι πάρα πολύ ύψηλό.² Έτσι, ένας διαρκώς αυξανόμενος αριθμός νέων αναγκάζεται νά αρχίσει ανώτατες σπουδές γιά νά μπορεί νά έχει αργότερα περισσότερα οικονομικά όφέλη.

Τό ποσοστό τών Έλλήνων φοιτητών (πίνακας IV) πού σπουδάζουν στό εξωτερικό, επί τού συνόλου τών

φοιτητών πού σπουδάζουν στην Έλλάδα από τό 1960 έως τό 1971, αποδεικνύει ότι σέ αναλογία ό αριθμός τών πρώτων μειώθηκε. Η μείωση αρχίζει από τό 1961 (313,2%) καί συνεχίζεται μέχρι τό 1966, πού ή αναλογία είναι 105,2%.

Από τό 1967, ή τάση φαίνεται ότι αλλάζει καί τό ποσοστό τών Έλλήνων φοιτητών τού εξωτερικού αυξάνεται συνεχώς μέχρι τό 1971 (184,7%), χωρίς όμως νά φθάσει τό επίπεδο τών ετών 1960, 61, 62. Έξαιρεση παρατηρείται μόνο τό 1968, πού μιá απότομη πτώση ρίχνει τό ποσοστό στό πιο χαμηλό επίπεδο (101,3%), παρ' όλο πού τόν ίδιο χρόνο αυξάνεται τό ποσοστό τών φοιτητών τού εσωτερικού, επί τού συνολικού πληθυσμού τής Έλλάδος.

Η πτώση αυτή φαίνεται ότι οφείλεται σέ λόγους καθαρά πολιτικούς. Τό έτος αυτό είναι τό πρώτο μετά τό πραξικόπημα τής 21 Απριλίου τού 1967. Η στρατιωτική κυβέρνηση, πού δέν έχει ακόμη σταθε-

2. *Individual Demand for Higher Education in Greece*, Salomon Wald, OCDE, Athènes, 1964.

ΠΙΝΑΚΑΣ IV. Πληθυσμός τής Έλλάδας καί αριθμός φοιτητών πού κάνουν ανώτερες σπουδές στην Έλλάδα καί τό εξωτερικό από τό 1960 ως τό 1974

Ακαδημαϊκό Έτος	Πληθυσμός τής Έλλάδας	Αριθμός φοιτητών πού σπουδάζουν σέ ανώτατα ιδρύματα στην Έλλάδα	Αριθμός φοιτητών γιά 1.000 κατοίκους	Αριθ. φοιτητών στό εξωτερικό	Σχέση 4/1 %	Σχέση 4/2 %	Σύνολο φοιτητών πού κάνουν ανώτατες σπουδές στην Έλλάδα καί τό εξωτερικό	Σύνολο φοιτητών πού σπουδάζουν σέ ανώτατα ιδρύματα
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)			
1960	8.398.050	28.302	3,4	8.864	1,06	313,2	37.166	4,43
1961	8.448.233	30.617	3,6	8.989	1,06	293,6	39.606	4,69
1962	8.479.625	35.432	4,2	8.219	0,97	232,0	43.651	5,15
1963	8.510.429	43.411	5,1	7.657	0,90	176,4	51.068	6,00
1964	8.550.333	53.305	6,2	6.830	0,80	128,1	60.135	7,03
1965	8.613.651	58.000	6,7	6.566	0,76	113,2	64.566	7,50
1966	8.716.441	64.591	7,4	6.797	0,78	105,2	71.388	8,19
1967	8.740.765	73.438	8,4	8.054	0,92	109,7	81.492	9,32
1968	8.772.764*	74.962	8,5	7.596	0,86	101,3	82.558	9,41
1969	8.792.806*	76.181	8,7	8.455	0,87	111,0	84.636	9,63
1970	8.851.913*	76.198	8,6	10.213	1,15	134,0	86.411	9,76
1971	8.950.000*	74.348	8,3	13.730	1,53	184,7	88.078	9,84
1972				22.580				
1973				27.420				

Τούς αριθμούς στις στήλες (1) καί (2) τούς πήραμε από την Ένση Στατιστική Έπετηρίδα τής Έλλάδας.

*Αφορά προβλέψεις.

ροποιήσει τελείως ή θέση τής, καί πού φοβάται κάθε είδους αντίδραση έκ μέρους τών Έλλήνων τού εξωτερικού, άγρυπνά. Χορηγεί μέ επιφύλαξη διαβητήρια, καί μετά από λεπτομερή έλεγχο τών πολιτικών ιδεών καί τής πολιτικής δράσεως. Τά μέτρα αυτά, πού αργότερα χαλαρώνουν, ισχύουν καί γιά τούς φοιτητές καί έπενεργούν σάν τροχοπέδη στην ελληνική φοιτητική μετανάστευση ή χρονιά αυτή.

Έπειδή οι στατιστικές τής Τ.Ε. δίνουν σύνολα

πού δέν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, καταρτίσαμε τόν πίνακα V πού λαμβάνει επί πλέον ύπ' όψη τά στοιχεία τής UNESCO.

Έτσι, μπορεί νά γίνει ή σύγκριση τών δύο σειρών ποσοστών, καί ή επαλήθευση τής εικόνας πού μάς δίνουν τά στοιχεία τής Τ.Ε. Παρ' όλο πού τά ποσοστά τής UNESCO είναι κατά πολύ ανώτερα από τά ποσοστά τής Τ.Ε., ώστόσο δέν υπάρχει άμφιβολία ότι καί τά δύο συμπίπτουν ως πρós τά έξής σημεία:

α) παρουσιάζουν και τα δύο μείωση του αριθμού των Έλλήνων φοιτητών του εξωτερικού μέχρι το 1968 περίπου (λείπουν δυστυχώς τα στοιχεία για το προηγούμενο έτος), β) και τα δύο παρουσιάζουν αύξηση από το 1969 μέχρι το 1972.

Συμπέρασμα

Ο αριθμός των Έλλήνων που σπουδάζουν στο εξωτερικό, σε αναλογία με τους φοιτητές του εσωτερικού, μειώνεται συνεχώς από το 1961 μέχρι το 1966. Από το 1967 όμως, τα πράγματα αλλάζουν. Παρατηρείται δηλαδή συνεχής αύξηση της αναλογίας αυτής που ωστόσο δεν φθάνει στα επίπεδα των τριών πρώτων χρόνων της δεκαετίας 1960-70. Για τα επόμενα χρόνια μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο αριθμός των φοιτητών του εξωτερικού θα συνεχίσει να αυξάνει (το 1972 και το 1973) με ένα ταχύτατο ρυθμό (πίνακας V), που δεν πιστεύουμε ότι μπορεί να ακολουθήσει ο ρυθμός αύξησης των θέσεων που προσφέρουν τα ελληνικά πανεπιστήμια.

ΠΙΝΑΚΑΣ V

Ακαδημαϊκό έτος	Αριθμός φοιτητών άνωτ. ιδρυμάτων που σπουδάζουν στην Ελλάδα	Αριθμός φοιτητών άνωτ. ιδρυμάτων που σπουδάζουν εξωτερικό ΕΤΕ	Σχέση 2/1 %	Αριθμός φοιτητών που σπουδάζουν στο εξωτερικό UNESCO	Σχέση 4/1 %
(1)	(2)	(3)	(4)		
1960	28.302	8.864	31,3	8.717	30,8
1961	30.617	8.989	29,4	—	—
1962	35.432	8.219	23,2	—	—
1963	43.411	7.657	17,6	8.727	20,1
1964	53.305	6.830	12,8	—	—
1965	58.000	6.566	11,3	—	—
1966	64.591	6.797	10,5	9.375	14,5
1967	73.438	8.054	11,0	—	—
1968	73.962	7.596	10,1	9.745	13,0
1969	76.181	8.455	11,1	12.512	16,4
1970	76.198	10.213	13,4	14.147	18,6
1971	74.348	13.730	18,5	17.034	22,9
1972	—	22.580	—	—	—
1973	—	27.420	—	—	—

Τους αριθμούς της στήλης (1) τους πήραμε από τη Στατιστική Έπετηρίδα της Ελλάδος.

Οι αριθμοί κάτω από τη διακεκομμένη γραμμή είναι προβλέψεις.

γ) κατευθύνσεις των ρευμάτων της φοιτητικής μεταναστεύσεως

Στην Ελλάδα, αυτού του είδους ή μετανάστευση έχει αρχίσει εδώ και πολλά χρόνια. Ήδη από το XV

αίωνα, μετά την πτώση της Κωνσταντινουπόλεως (1453), τελευταίο προπύργιο της βυζαντινής αυτοκρατορίας, οι νέοι Έλληνες, γόνιοι των ευγενών και ευλόγων οικογενειών, μεταναστεύουν στο εξωτερικό για να σπουδάσουν. Τα κράτη που προσελκύουν το μεγαλύτερο αριθμό Έλλήνων σπουδαστών μέχρι την Έθνική Έπανάσταση του 1821, είναι ή Ιταλία με τα πανεπιστήμια της Βενετίας, της Φλωρεντίας, της Πίζας, της Γένουας και με το περίφημο «Collegio Greco» της Ρώμης. Αργότερα θά τους προσελκύσουν ή Αυστρία ιδιαίτερα και τελικά ή Γαλλία. Κατά τόν Cerais, «οι νέοι πλούσιοι αποδημούν όχι μόνο για τις δουλειές και τις επιχειρήσεις τους, αλλά για να πλουτίσουν τις γνώσεις και να μορφωθούν. Σε όρισμένες πόλεις της Μακεδονίας, στη Σιάτιστα παραδείγματος χάρη, όλες οι οικογένειες έχουν έναν από τους συγγενείς τους στο εξωτερικό, στην Ιταλία, την Ούγγαρία, την Αυστρία, τη Γερμανία κτλ.»³

Η μετανάστευση αυτή συνεχίζεται μετά την απελευθέρωση και την ανεξαρτησία της Ελλάδος (1829) και δεν διακόπτεται παρά μόνον από τα μεγάλα ιστορικά γεγονότα όπως οι βαλκανικοί πόλεμοι, ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος, ή μικρασιατική εκστρατεία, ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, και τέλος ο εμφύλιος πόλεμος. Από την πτώση της Κωνσταντινουπόλεως μέχρι σήμερα, οι κατευθύνσεις των ειδικών αυτών «μεταναστευτικών» ρευμάτων παρουσίασαν αλλαγές που συχνά ήταν σημαντικές. Στις γνωστές χώρες που δέχονταν Έλληνες φοιτητές προστέθηκαν καινούργιες, και για λόγους που θά προσπαθήσουμε να εξηγήσουμε, ή έκλογη των χωρών φοιτησεως του κύριου όγκου των φοιτητών άλλαζε κατεύθυνση.

Στην έρευνα αυτή όχι μόνο θά αναφέρουμε τις χώρες που προσελκύουν το μεγαλύτερο αριθμό Έλλήνων φοιτητών κατά την περίοδο 1960-71, αλλά κυρίως θά προσπαθήσουμε να διαπιστώσουμε αν υπήρξαν αλλαγές ως προς τις «χώρες προτιμήσεως» των φοιτητών αυτών, και που όφειλονται.

Χώρες προτιμήσεως των Έλλήνων φοιτητών

Όπως διαπιστώνουμε από τόν πίνακα III, οι χώρες που δέχονται τους Έλληνες φοιτητές είναι πολλές και με το πέρασμα του χρόνου ο αριθμός τους αυξάνει. Δηλαδή, ενώ το 1961 ήταν 13, το 1974 έφθασαν τις 50. Η διαπίστωση αυτή όφείλεται εν μέρει και στη μεγαλύτερη ακρίβεια των στατιστικών στοιχείων που έχουμε στη διάθεσή μας.

Παρ' όλ' αυτά, οι χώρες που προσελκύουν το μεγαλύτερο αριθμό των Έλλήνων φοιτητών παραμένουν, για όλη την περίοδο που μάς ενδιαφέρει, οι

3. Νεοελληνική πολιτική Ιστορία, τοδ Γ. Κ. Κορδάτος, Αθήνα, 1925, τόμος I, σ. 125.

Ίδιες. Δηλαδή, ή Αυστρία, τό Βέλγιο, ή Γαλλία, ή Δυτική Γερμανία, ή Έλβετία, τό Ήνωμένο Βασίλειο, οί Ήνωμένες Πολιτείες τής Αμερικής και ή Ίταλία. Στά πανεπιστήμια τών χωρών αυτών γίνονται δεκτοί ξένοι φοιτητές κάθε εθνικότητας.

Η μεγαλύτερη αναλογία ξένων φοιτητών υπήρχε τό 1971 στήν Έλβετία (22,5%), ενώ στήν Ίρλανδία ήταν 15,0%, στήν Αυστρία 13,4% και στό Βέλγιο 12,1%. Λίγες είναι οί χώρες στίς οποίες τό ποσοστό τών ξένων φοιτητών ξεπερνά τό 5% αν και ή Γαλλία, ή Δυτ. Γερμανία, ή Αγγλία, ή Ίταλία, ή Σοβιετική Ένωση και ή Ίσπανία συγκεντρώνουν τή στιγμή αυτή περισσότερο από 20% τού συνόλου τών Ευρωπαίων φοιτητών πού φοιτούν σέ ξένα πανεπιστήμια.⁴

Ο πίνακας VI δίνει μιά σαφή εικόνα τής μεγάλης συγκεντρώσεως τών Έλλήνων φοιτητών στίς όχτες

4. Higher Education in Europe—Problems and Prospects, Statistical Study, σ. 11, Bucarest, 26 Nov.-4 Dec. 1973, UNESCO.

ΠΙΝΑΚΑΣ VI

Έτος	Έλληνες φοιτητές πού σπουδάζουν στό εξωτερικό (σύνολο)	Έλληνες φοιτητές πού σπουδάζουν στίς όχτες χώρες ¹ (σύνολο)	%
1960	8.717	8.379	96,1
1964	8.727	8.489	97,3
1966	9.375	9.140	97,5
1968	9.745	9.300	95,4
1969	12.512	12.081	96,6
1970	14.174	13.689	96,6
1971	17.305 ²	16.662	96,3
*	*	*	

1. Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Ίταλία, Δυτική Γερμανία, Αγγλία, Έλβετία, ΗΠΑ.

2. Σύνολο πού αφορά τή Γαλλία άλλαγμένο μετά τή διόρθωση τού 1971.

* Μετά τό 1971 δέν έχουμε στοιχεία γιά τόν αριθμό τών Έλλήνων φοιτητών κατά χώρα υποδοχής.

αυτές χώρες κατά τήν περίοδο 1960-71, και μās οδηγεί στό συμπέρασμα ότι αυτές και μόνο προσελκύουν από 95,4% έως 97,5% (ανάλογα μέ τό έτος) τού συνόλου τών Έλλήνων πού φοιτούν στό εξωτερικό.

Αλλαγές τών φοιτητικών «μεταναστευτικών» ρευμάτων από τό 1960 μέχρι τό 1971

Ο πίνακας VII δίνει τούς απόλυτους αριθμούς τών Έλλήνων πού φοιτούν στίς όχτες αυτές χώρες πού τούς προσελκύουν περισσότερο, και μās επιτρέπει έτσι νά διαπιστώσουμε ότι σέ όλες αυτές τίς χώρες, μέ εξαίρεση τήν Αυστρία και τή Δυτική Γερμανία, ό αριθμός τών Έλλήνων φοιτητών έχει αύξηθεί.

Χώρες μέ μειωμένο αριθμό Έλλήνων φοιτητών

Στήν Αυστρία, ό αριθμός τών Έλλήνων φοιτητών μειώθηκε σταδιακά. Από 2.258 πού φοιτούσαν τό 1960, δέν βρίσκουμε παρά 1.008 τό 1971, δηλαδή μιά μείωση 55,4% σέ διάστημα 12 χρόνων. Στή Δυτική Γερμανία, ό αριθμός τών Έλλήνων φοιτητών παρουσίασε διακυμάνσεις. Από τό 1964 έως τό 1969 υπάρχει μιά καθαρή τάση πρός μείωση (-34,7%). ό αριθμός τών εκεί Έλλήνων πέφτει από 2.923 σέ 1.908. Τά επόμενα δύο χρόνια παρατηρείται μιά ελαφρά αύξηση (2.028 φοιτητές τό 1971). Αλλά και παρά τήν ελαφρά αυτή αύξηση, ό αριθμός τών Έλλήνων φοιτητών στή χώρα αυτή παρουσίασε μείωση (26,5%) κατά τό διάστημα τής περιόδου 1960-1971.

Χώρες μέ αυξανόμενο αριθμό Έλλήνων φοιτητών

Η χώρα στήν όποια ή αύξηση τών Έλλήνων φοιτητών πήρε τίς μεγαλύτερες διαστάσεις ήταν ή Ίταλία. Από τό 1960 έως τό 1971 ό αριθμός τών Έλλήνων πού σπουδάζαν εκεί, από 1.096 φτάνει τίς 9.418. Δηλαδή, παρατηρείται αύξηση (895,3%) σέ διάστημα δώδεκα χρόνων. Στό Ήνωμένο Βασίλειο καθώς και στό Βέλγιο παρατηρείται επίσης μιά μεγάλη αύξηση τών Έλλήνων πού σπουδάζουν εκεί κατά

ΠΙΝΑΚΑΣ VII. Οί όκτώ χώρες πού προσελκύουν τό μεγαλύτερο αριθμό τών Έλλήνων φοιτητών πού κάνουν ανώτατες σπουδές στό εξωτερικό κατά τά έτη 1960 ως 1971 (Απόλυτοι αριθμοί)

	1960	1964	1966	1968	1969	1970	1971
Αυστρία	2.258	1.537	1.592	1.292	1.117	1.075	1.008
Βέλγιο	77	125	156	162	158	220	250
Γαλλία	435	661	553	667	528	528	790
Ίταλία	1.096	1.020	1.943	2.530	5.505	6.752	9.418
Δυτική Γερμανία	2.834	2.923	2.439	2.041	1.908	1.942	2.082
Αγγλία	180	247	344	575	662	795	871
Έλβετία	299	433	435	398	392	409	398
ΗΠΑ	1.200	1.543	1.678	1.635	1.811	1.968	1.845
Σύνολο	8.379	8.489	9.140	9.300	12.081	13.689	16.662

ΠΙΝΑΚΑΣ VIII. Οι οκτώ χώρες που προσελκύουν το μεγαλύτερο αριθμό Έλλήνων φοιτητών που κάνουν ανώτατες σπουδές στο εξωτερικό από το 1960 ως το 1971

	1960	1964	1966	1968	1969	1970	1971
Αυστρία	27,0	18,1	17,4	13,9	9,2	7,8	6,1
Βέλγιο	0,9	1,5	1,7	1,7	1,3	1,6	1,5
Γαλλία	5,2	7,8	6,0	7,2	4,4	3,9	4,7
Ιταλία	13,1	12,0	21,3	27,2	45,7	49,3	56,5
Δυτική Γερμανία	33,8	34,4	26,7	21,9	15,8	14,2	12,5
Άγγλία	2,1	2,9	3,8	6,2	5,5	5,8	5,2
Ελβετία	3,6	5,1	4,7	4,3	3,2	3,0	2,4
ΗΠΑ	14,3	18,2	18,4	17,6	14,9	14,4	11,1
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ IX. Ταξινόμηση των οκτώ ξένων χωρών κατά έκταστική αναλογία των Έλλήνων φοιτητών από το 1960 ως το 1971

Θέση	1960		1971	
	Χώρες	%	Χώρες	%
1	Δυτ. Γερμανία	33,8	Ιταλία	56,5
2	Αυστρία	27,0	Δυτ. Γερμανία	12,5
3	ΗΠΑ	14,3	ΗΠΑ	11,1
4	Ιταλία	13,1	Αυστρία	6,1
5	Γαλλία	5,2	Ην. Βασίλειο	5,2
6	Ελβετία	3,6	Γαλλία	4,7
7	Ην. Βασίλειο	2,1	Ελβετία	2,4
8	Βέλγιο	0,9	Βέλγιο	1,5
	Σύνολο	100,0	Σύνολο	100,0

τήν περίοδο αυτή (483,9% και 324,7% αντίστοιχα). Στις άλλες τρεις χώρες η αύξηση ήταν μικρότερη.

Ο πίνακας VIII, που δίνει την κατ' έτος έκταστική αναλογία των Έλλήνων που σπουδάζουν στα πανεπιστήμια των οχτώ αυτών χωρών, παρουσιάζει μία σαφή εικόνα της αλλαγής που σημείωσαν τα ελληνικά φοιτητικά ρεύματα κατά την περίοδο 1960-1971. Μέ βάση τόν πίνακα αυτό είναι εύκολο να προβοιμε στην ακόλουθη αξιολόγηση (πίνακας IX), η οποία μās δίνει τη θέση την οποία ή κάθε μία από τις χώρες αυτές κατείχε τό 1960 και τό 1971 στην «προτίμηση» των Έλλήνων φοιτητών.

Συμπέρασμα

Στη χρονική περίοδο 1960-71 τρεις μεγάλες αλλαγές παρουσίασε ως προς την «έκλογη» της χώρας σπουδής ή πλειοψηφία των Έλλήνων φοιτητών (βλέπε γραφική παράσταση 3).

1) Η Δυτική Γερμανία, ή οποία κατείχε την πρώτη θέση κατά τό 1960 συγκεντρώνοντας στό έδαφός της τό 33,8% των Έλλήνων φοιτητών του εξωτερικού, κατεβαίνει στη δεύτερη θέση τό 1971 μέ 12,5%.

2) Η Αυστρία, που κατείχε τη δεύτερη θέση τό 1960 μέ 27%, κατεβαίνει στην τέταρτη θέση τό 1971, και «προσελκύει» μόνο τό 6,1% των Έλλήνων που φοιτούν στις οχτώ αυτές χώρες.

3) Αντίθετα ή Ιταλία, που ήταν ή τέταρτη κατά σειρά έκλογής τό 1960 μέ 13,1%, των Έλλήνων φοιτητών, βρίσκεται στην πρώτη θέση τό 1971 «προσελκύοντας» στα πανεπιστήμιά της 56,5% των Έλλήνων που φοιτούν στις οχτώ αυτές χώρες.

Τά ακόλουθα παραδείγματα μās επιτρέπουν νά διαπιστώσουμε τη σημασία του αριθμού των Έλλήνων φοιτητών επί του συνόλου των ξένων φοιτητών που φοιτούν στα ιταλικά πανεπιστήμια. «Μεταξύ των 18.000 ξένων φοιτητών οι οποίοι εσπούδαζαν στην Ιταλία τό 1971, 9.700 είναι ελληνικής υπηκοότητας». Σέ ένα σύνολο 3.466 Έλλήνων φοιτητών έγγεγραμμένων στην ιατρική στα πανεπιστήμια του εξωτερικού, τό έτος 1972-73, 3.160, δηλαδή 91% σπούδαζαν στην Ιταλία. Τό 1973-74, 2.865 Έλληνες φοιτητές της ιατρικής επί συνόλου 3.250 ή 88% ήταν έγγεγραμμένοι στα πανεπιστήμια της ίδιας αυτής χώρας.⁶

Οί ύποτιθέμενες κυριότερες αιτίες των αλλαγών αυτών

Στή συνέχεια της έρευνας θά προσπαθήσουμε νά βρούμε τις αιτίες για τίς οποίες οι Έλληνες φοιτητές δέν παραμένουν στη χώρα που διάλεξαν αρχικά, αλλά προσελκύονται από κάποια άλλη. Γιατί οι χώρες οι οποίες τους προσείλκυαν τό 1960 αρχίζουν νά τους «ένδιαφέρουν» όλο και λιγότερο από τό 1964 και μετά. Οι λόγοι για τους οποίους οι Έλληνες φοιτητές από τό 1971 άρχισαν νά προτιμούν την Ιταλία, ή οποία 12 χρόνια πριν κρατούσε την τέταρτη θέση στη σειρά προτιμήσεων, είναι περίπου οι εξής:

Τό κλίμα της Ιταλίας μοιάζει περισσότερο μέ τό κλίμα της Ελλάδος, σέ σύγκριση μέ τό κλίμα της Αυστρίας ή της Γερμανίας, και τό ίδιο ισχύει και για τίς όμοιότητες ανάμεσα στό χαρακτήρα των Ιταλών και των Έλλήνων. Είναι γνωστό άλλωστε ή φράση «una faccia una razza».

Η μικρή απόσταση που χωρίζει τις δύο χώρες διευκολύνει τη συνάντηση των Έλλήνων φοιτητών μέ τους δικούς τους στις διακοπές ή ακόμη και στη διάρκεια του πανεπιστημιακού έτους, μέ μικρή σχετική δαπάνη.

Η προς όφελος των Έλλήνων διαφορά του συναλλάγματος κατά τα τελευταία ιδίως χρόνια. σέ σύγκριση μέ τό γερμανικό μάρκο και τό αυστριακό σελίνι.

Η ευκολία μέ την οποία μπορούσαν νά έγγραφουν στα ιταλικά πανεπιστήμια τά όποια δέν ζητούσαν από τους ξένους φοιτητές παρά μόνο τό άπολυτήριο του γυμνασίου και τη συμμετοχή τους σέ ένα διαγω-

5. Higher Education in Europe—Problems and Prospects, Statistical Study, σ. 15, Bucarest, 26 Nov.-4 Dec. 1973, UNESCO.

6. Les étudiants étrangers dans les écoles de médecine, σ. 14, Etudes Statistiques, UNESCO, Novembre 1974.

νισμό της Ιταλικής γλώσσας, περισσότερο τυπικό παρά οδυσιαστικό.

Στήν πραγματικότητα, όλοι αυτοί οι λόγοι που συνηγορούν υπέρ της Ήταλίας δέν επηρεάζουν σχεδόν καθόλου τήν έκλογή της χώρας του εξωτερικού από τούς Έλληνες φοιτητές.

Η κύρια αίτια

Η Γερμανία, ή Έλβετία και ή Αυστρία φιλοξενούν ένα μεγάλο ποσοστό ξένων φοιτητών, τών οποίων ή παρουσία γίνεται αίσθητή όλο και περισσότερο όχι μόνο στον οικονομικό και κοινωνικό αλλά και σέ άλλους τομείς. Τά προβλήματα όμως πού δημιουργούν οί ξένοι φοιτητές είναι λιγότερο αισθητά στά μεγάλα κράτη όπως οί ΗΠΑ (1,5% τό 1962 και 1,6% τό 1968), και ή Σοβιετική Ένωση (0,5% τό 1962, και 0,4% τό 1968) όπου ο αριθμός τών ξένων φοιτητών άν και σημαντικός άποτελεί όστόσο ένα μικρό ποσοστό του συνόλου τών φοιτητών.⁷

Οί ξένες χώρες προκειμένου ν' αντιμετώπισουν όχι μόνο τά προβλήματα πού δημιουργούνται από τήν παρουσία τών ξένων φοιτητών, αλλά κυρίως τό γεγονός ότι οι θέσεις στά πανεπιστήμια τους ελαττώνονται επικίνδυνα γιά τούς δικούς τους πολίτες, από τό 1960 άρχισαν νά θέτουν σέ εφαρμογή μία σειρά μέτρων τά όποια μέ τήν πάροδο τού χρόνου γίνονται όλο και περισσότερο περιοριστικά όσον άφορά τήν έκλογή και τόν αριθμό τών ξένων φοιτητών. Στή Γερμανία, τό άπολυτήριο δύο γυμνασίου δέν επαρκεί πλέον. Ο βαθμός πρέπει νά είναι όπωσδήποτε 16/20 (λίαν καλώς). Ο φοιτητής είναι υποχρεωμένος νά διαγωνισθεί επιτυχώς στή γερμανική γλώσσα (Hochschulsprachprüfung), κι ό διαγωνισμός αυτός όσο περνάει ό καιρός γίνεται δυσκολώτερος. Από τό 1966, ό ξένος φοιτητής υποχρεώνεται νά παρακολουθήσει ένα προπαρασκευαστικό έτος σπουδών στο πανεπιστήμιο, και στο διάστημα αυτό πρέπει νά πάρει μέρος μέ επιτυχία σέ δύο διαγωνισμούς (ανά εξαμήνο) καθώς σέ ένα τελικό διαγωνισμό στή γερμανική γλώσσα και σέ μία σειρά υποχρεωτικών μαθημάτων, ανάλογα μέ τόν κλάδο σπουδών πού αυτός έχει διαλέξει. Θεσπίζεται τό «numerus clausus», τό όποιο κάθε χρόνο έπεκτείνεται σ' ένα μεγαλύτερο αριθμό πανεπιστημιακών σχολών. Ακόμα, θεσπίζεται τό όριο (quota) πού περιορίζει τόν αριθμό τών ξένων φοιτητών σέ 8%.

Γύρω στο 1968 οί ξένοι φοιτητές δέν έχουν τό δικαίωμα νά εργάζονται στή Γερμανία χωρίς ειδική άδεια. Πρέπει νά υπογραμμίσουμε τό γεγονός ότι ή Δυτική Γερμανία ήταν πρώτα μία από τίς χώρες πού προσείλκυαν άρκετούς φοιτητές όχι μόνο γιά τό σύ-

στημα τών εξαμήνων πού ίσχυε εκεί αλλά βασικά γιά τό γεγονός ότι μπορούσαν εύκολα νά βρουν εργασία. Γιά νά πάρει τήν απαραίτητη κάρτα παραμονής ό ξένος φοιτητής όφείλει νά προσκομίσει μία βεβαίωση ότι έχει γιά όλο τό χρόνο στή διάθεσή του 500 μάρκα τό μήνα, τό λιγότερο. Από τό 1971, ή κάρτα παραμονής δέν ανανεώνεται στούς ξένους φοιτητές πού έχουν αναπτύξει πολιτικές δραστηριότητες.

Τό 1974 τό «numerus clausus» ισχύει στίς ακόλουθες πανεπιστημιακές σχολές: Ιατρική, Οδοντιατρική, Κτηνιατρική, Φαρμακευτική, Αρχιτεκτονική, Ψυχολογία, Χημεία και Βιολογία, Χημεία Τροφίμων, Βιοχημεία. Τό «numerus clausus» πρόκειται νά ισχύσει σέ λίγο και γιά τούς μηχανικούς.

Όσο γιά τήν Αυστρία, φαίνεται ότι μεταξύ 1960 και 1973 τά μόνα περιοριστικά μέτρα πού ίσχυον ήταν τό «numerus clausus» και οί εξετάσεις στή γλώσσα «Hochschulsprachprüfung» οί όποιες απαιτούν μία πολύ καλή γνώση της γερμανικής. Από τό 1973 δέν γίνονται δεκτές νέες έγγραφές (γιά τόν πρώτο κύκλο σπουδών) στίς ακόλουθες πανεπιστημιακές σχολές: Φαρμακευτική, Ιατρική, Ψυχολογία, Φυσική, Βιολογία, Χημεία, Μαθηματική, Γεωγραφική, Αρχιτεκτονική, Σχολές Κοινωνικών και Οικονομικών Έπιστημών. Γιά τίς άλλες πανεπιστημιακές σχολές καθώς και γιά τίς μεταπτυχιακές σπουδές τό «numerus clausus» και οί εξετάσεις στή γλώσσα ισχύουν ακόμα.*

Τά μέτρα πού έχουν ληφθεί στίς δύο αυτές χώρες είχαν τίς ακόλουθες συνέπειες: στήν Αυστρία όπου τό 1962 τό ποσοστό τών ξένων φοιτητών έφθανε τά 23,0%, τό 1968 κατέβηκε στά 17,9%. Στή Γερμανία τό ποσοστό αυτό στο ίδιο χρονικό διάστημα κατέβηκε από 7,2% σέ 6,2%. Φαίνεται όμως πώς τά άποτελέσματα αυτά δέν έκρίθηκαν ίκανοποιητικά, γι' αυτό, μετά τό 1968, πάρθηκαν τά παραπάνω αστηνά μέτρα (Γερμανία 1971, 1974, Αυστρία 1973). Τά μέτρα αυτά ίσχυσαν και γιά τούς Έλληνες φοιτητές και όπως ήταν φυσικό επεδόρασαν στο θέμα της «έκλογής» της χώρας σπουδής.

Τά πλεονεκτήματα πού παρουσιάζει ή Ήταλία (κλίμα, μικρή απόσταση από τήν Έλλάδα, εύκολότερη προσαρμογή και κατανόηση τών ήθών και του τρόπου ζωής, μικρότερο κόστος ζωής κτλ.) ελάχιστα επηρεάζουν τήν «έκλογή» της χώρας αυτής από τούς Έλληνες φοιτητές, οί όποιοι διαλέγουν τήν Ήταλία έπειδή ή έγγραφη στά Ιταλικά πανεπιστήμια δέν παρουσιάζει καμία ουσιαστική δυσκολία.

Σχηματικά, θά μπορούσαμε νά παρομοιάσουμε τή φοιτητική «μετανάστευση» μ' ένα στενόμακρο μπα-

*Αυστηρός, τό «Deutscher Akademischer Austauschdienst» καθώς και τό «Kulturinstitut» της Αυστριακής Πρεσβείας στο Παρίσι μέ έδωσαν τίς άκριβείς συνθήκες έγγραφης τών ξένων φοιτητών, και ιδιαίτερα τών Έλλήνων, στή Γερμανία και τήν Αυστρία μόνο από τό 1973 και μετά, όχι γιά τά προηγούμενα χρόνια.

λόνι, πού ὄταν πεισθεῖ στοῦ ἑνα ἄκρου του (Αὐστρία, Γερμανία) ἀναγκάζει τὸν ἐγκλειζόμενο ἀέρα νὰ ἐξογκώσει τὸ ἄλλο ἄκρο (Ἰταλία).

Συμπέρασμα

Ὅλα αὐτὰ ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ «ἐκλογὴ» τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες φοιτητὲς γίνεται μὲ τὴ μέθοδο τοῦ «εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς». Ὁφείλεται δηλαδὴ στοῦ γεγονότος ὅτι ὁρισμένες χώρες ὅπως ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Γερμανία καὶ σὲ μικρότερη κλίμακα ἡ Ἑλβετία ἐκλείσαν τὶς πόρτες τὸν πανεπιστημίων τοὺς στοὺς Ἑλλήνες φοιτητὲς.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

εἰσαγωγὴ

Στὸ πρῶτο μέρος τῆς ἑρευνάς μας, διαπιστώσαμε ὅτι ἀπὸ τὸ 1960 μέχρι τὸ 1974 ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν πού σπουδάζουν στὰ διάφορα πανεπιστήμια τοῦ ἐξωτερικοῦ αὐξήθηκε κατὰ τρόπο ἐντυπωσιακὸ, ἀφοῦ ἀπὸ 8.864 τὸ 1960, ἀνέβηκε σὲ 27.420 τὸ 1974.

Γιατὶ ὅμως τόσοι πολλοὶ νέοι Ἑλλήνες ἐγκαταλείπουν τὴ χώρα τους γιὰ νὰ σπουδάσουν στοῦ ἐξωτερικοῦ παρ' ὅλες τὶς δυσκολίες πού ξέρουν πὼς θὰ ἀντιμετωπίσουν;

Σὲ διεθνή ἐπίπεδα ἡ Ἑλλάδα τὸ 1962 κατεῖχε τὴν πέμπτη θέση μὲ 3,6% τοῦ παγκοσμίου συνόλου τῶν ἐγγεγραμμένων φοιτητῶν στοῦ ἐξωτερικοῦ, μετὰ τὶς ΗΠΑ (4,7%), τὴν Ἑθνικιστικὴ Κίνα (4,3%), τὴν Ἰνδία (3,8%), καὶ τὴ Δυτικὴ Γερμανία (3,6%).⁸

πιθανολογούμενα αἷτια (hypotheses de départ)

Μὲ βάση μιὰ σειρά ἀπὸ δέκα «μὴ κατευθυνόμενες συνεντεύξεις» καθορίσαμε τὰ πιθανολογούμενα αἷτια, καὶ στὴ συνέχεια καταρτίσαμε ἐρωτηματολόγιο πού θὰ χρησίμευε γιὰ τὴν ἐπαλήθευσή τους. Οἱ ὑποθέσεις πού κάναμε ἦταν οἱ ἀκόλουθες: οἱ Ἑλλήνες ἐγκαταλείπουν τὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ σπουδάσουν στοῦ ἐξωτερικοῦ (στὴν προκειμένη περίπτωση στὴ Γαλλία) γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους:

- 1) Ἀπέναντι στὶς εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν ἡ δὲν προσήλθαν σ' αὐτὲς ἀπὸ φόβο ἀποτυχίας.
- 2) Τὴν ἀπόφασή τους ἐπηρέασε τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ πανεπιστήμια τῆς Γαλλίας ἔχουν ὁπωσδήποτε κύρος.
- 3) Ὁ κλάδος σπουδῶν πού διάλεξαν ἡ δὲν ὑπάρχει στὴν Ἑλλάδα ἢ εἶναι ἐλλιπὴς ἀπὸ πλευρᾶς ἐκπαίδευσως.

8. *Statistiques des étudiants à l'étranger 1962-68*, UNESCO, σ. 45, Πίνακας 20.

4) Βρίσκονταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ πολιτικὸ καθεστῶς τῆς Ἑλλάδας κυρίως μετὰ τὸ πραξικόπημα τοῦ 1967.

5) Ἦθελαν νὰ ἀπομακρυνθοῦν προσωρινὰ ἀπὸ τὴν οἰκογένειά τους καὶ νὰ «νοιώσουν περισσότερο ἐλευθεροῦ» «νὰ ζήσουν μιὰ περιπέτεια» ἢ «νὰ ζήσουν καινούργιες ἐμπειρίες».

6) Εἶχαν στοῦ ἐξωτερικοῦ (κυρίως στὴ Γαλλία) ὁρισμένους φίλους ἢ συγγενεῖς πού σπούδασαν ἢ σπουδάζουν ἐκεῖ.

παρατηρήσεις-σχόλια

Πρὶν προβοῦμε στὴν ἐπαλήθευσή των παραπάνω πιθανολογούμενων αἰτίων (hypotheses de départ) μὲ τὴ διαλογὴ καὶ ταξινόμηση τῶν ἀπαντήσεων πού δόθηκαν στοῦ ἐρωτηματολόγιου, ὀφείλουμε νὰ ἐπιστήσουμε τὴν προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστη στὰ ἀκόλουθα σημεία:

Στὴν Ἑλλάδα, μὲ τὸ ἀπολυτήριο τοῦ γυμνασίου δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐγγραφεῖ κατ' εὐθείαν στοῦ πανεπιστήμιου ὅπως συμβαίνει στὴ Γαλλία μὲ τὸ Baccalauréat. Ἡ εἰσαγωγὴ στὶς Ἀνώτατες Σχολές ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία στὶς εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις πού γίνονται τὸ Σεπτέμβριο κάθε χρόνου. Οἱ ἐξετάσεις γίνονται στὶς πόλεις ὅπου ἔχουν ἑδρα οἱ διάφορες Ἀνώτατες Σχολές. Κάθε χρόνο καθορίζεται στὶς πόλεις αὐτὲς ἓνα ἐξεταστικὸ κέντρο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐξαρτῶνται ὅλα τὰ ἐξεταστικὰ κέντρα-παραρτήματα τῆς πόλεως αὐτῆς καὶ τὸν περιχρῶνται τῆς.⁹

Οἱ διάφορες ἐπιστήμες χωρίζονται σὲ δώδεκα κύκλους πού κι αὐτοὶ χωρίζονται σὲ σχολές. Οἱ κύκλοι αὐτοὶ εἶναι: Φιλοσοφικός, Νομικός, Φυσικομαθηματικός, Κτηνιατρικός καὶ Αἰαστικός, Σωματικῆς Ἀγωγῆς, Οἰκονομικός, Τεχνικός, Θεολογικός, Πολυτεχνικός, Ἱατρικός, Φαρμακευτικός, Διδασκαλικός (Ἐκπαιδευτικός).¹⁰ Ὁ ὑποψήφιος πρέπει νὰ διαλέξει ἓνα κύκλο καὶ νὰ διαγωνισθεῖ στὰ μαθήματα τοῦ κύκλου αὐτοῦ. Ἐξέως τῶν δικαιώμα, ἂν θέλει, νὰ διαγωνισθεῖ στὰ μαθήματα μιᾶς ἢ δυὸ ἀκόμα σχολῶν¹¹ τοῦ κύκλου αὐτοῦ. Γιὰ κάθε κύκλο σπουδῶν καθὼς καὶ γιὰ κάθε σχολὴ ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτητῶν πού πρόκειται νὰ εἰσαχθοῦν εἶναι καθορισμένος ἐκ τῶν προτέρων.¹² Αὐτὸ συμβαίνει, γιατί στὴν Ἑλλάδα ἡ ζήτηση ἀνωτάτης ἐκπαίδευσως εἶναι πολὺ μεγάλη ἐνῶ οἱ θέσεις στὰ πανεπιστήμια εἶναι λιγοστὲς. Μὲ τὶς εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις ἐπιλέγονται οἱ καλύτεροι ὑποψήφιοι καὶ ἀποκλείεται στὰ πανεπιστήμια ἡ εἴσοδος στοὺς ὑπεραριθμοὺς ὑποψηφίους φοιτητὲς.

9. Ἀρθρο 16 τοῦ Διατάγματος 412/24, Ἰανουαρίου 1971, πού ἀναφέρεται στὶς εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις στὰ Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικά Ἰδρύματα.

10. Ἀρθρο 1, παράγραφος 2, τοῦ Διατάγματος 412/24, Ἰουνίου.

11. Ἀρθρο 2, παράγραφος 2, τοῦ Διατάγματος 412/24, Ἰουνίου.

12. Ἀρθρο 1, παράγραφος 3, τοῦ Διατάγματος 412/24, Ἰουνίου.

Στόν πίνακα Χ και κυρίως στόν πίνακα ΧΙ φαίνεται ή διαφορά ανάμεσα στίς υπάρχουσες θέσεις και στή ζήτηση έκ μέρους τών υποψηφίων.

ΠΙΝΑΚΑΣ Χ. Αριθμός τών αποφοίτων γυμνασίου και τών έγγεγραμμένων στό πρώτο έτος φοιτητών σέ άνώτατα ιδρύματα στήν Έλλάδα

Σχολικό έτος	Αριθμός αποφοίτων γυμνασίου	Αριθμός έγγεγραμμένων γιά πρώτη φορά στό πρώτο έτος στήν άνώτατη εκπαίδευση	Σχέση % 3/2	Σύνολο έγγεγραμμένων στήν πρώτη χρονιά	Σχέση % 3/5
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1961-62	22.709	—	—	—	—
1962-63	24.799	11.255	49,6	35.432	31,8
1963-64	28.175	12.169	49,1	43.411	28,0
1964-65	32.069	16.060	57,0	53.305	30,1
1965-66	34.117	15.157	47,3	58.000	26,1
1966-67	33.506	14.433	42,3	64.591	22,3
1967-68	33.879	18.330	54,7	73.438	24,9
1968-69	37.844	14.803	43,7	76.448	19,4
1969-70	45.735	16.273	43,0	77.600	23,9
1970-71	42.070	19.666	43,0	76.136	25,8
1971-72	45.532	18.090	43,0	70.034	25,8
1972-73	47.712	19.579	43,0	75.799	25,8
1973-74	46.739	20.516	43,0	79.427	25,8
1974-75	50.472	20.098	43,0	77.808	25,8

* Από τή διακεκομμένη γραμμή καί κάτω πρόκειται γιά προβλέψεις.

Π η γ ε ς: Στατιστική άνάλυση τής εξέλιξης τού δυναμικού τών μαθητών καί φοιτητών, Υπουργείο Παιδείας, Αθήνα, 1971.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΙ. Υποψήφιοι, καί υπάρχουσες θέσεις στά άνώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα στήν Έλλάδα από τό 1961 ως τό 1973

Έτος	Υποψήφιοι	Διαθέσιμες θέσεις	Σχέση % 3/2
(1)	(2)	(3)	(4)
1961	28.140	7.965	28,3
1962	—	8.560	—
1963	—	9.360	—
1964	—	14.015	—
1965	—	12.663	—
1966	—	12.335	—
1967	—	16.398	—
1968	—	12.265	—
1969	50.898	12.175	23,9
1970	53.725	13.882	25,8
1971	48.017	14.409	30,0
1972	48.700	14.015	28,8
1973	54.993	15.640	28,4

Π η γ ή: Η έφημερίδα Τό Βήμα.

Ο πίνακας Χ¹³ δίνει γιά κάθε χρονιά τής περιόδου 1961-74, τό σύνολο τών μαθητών πού παίρνουν άπολυτήριο γυμνασίου, τό σύνολο τών μαθητών πού έγγράφονται γιά πρώτη φορά στό πρώτο έτος μιάς άνωτάτης σχολής, καθώς καί τήν άναλογία τού συνόλου τών έγγεγραμμένων γιά πρώτη φορά στό πρώτο έτος επί τού συνόλου τών αποφοίτων τού γυμνασίου κατά τήν ίδια χρονολογία. Η άναλογία αυτή, όπως υπολογίζεται, δέν ανταποκρίνεται στήν πραγματικότητα, γιατί στό σύνολο τών μαθητών πού τελείωσαν τό γυμνάσιο καί προσέρχονται στίς εισαγωγικές εξετάσεις, προστίθενται εκείνοι πού άπέτυχαν στίς εξετάσεις τών προηγούμενων ετών.

Ορισμένες κατηγορίες νέων μπορούν νά έγγραφούν στά έλληνικά πανεπιστήμια χωρίς εξετάσεις. Οί κατηγορίες αυτές είναι: Οί άπόφοιτοι γυμνασίων Βορείου Ήπειρου, Αιγύπτου, Τουρκίας (Κωνσταντινουπόλεως), Ρουμανίας, Βουλγαρίας· οί Κύπριοι· τά τέκνα τών θυμάτων τού Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Τά τέκνα τών ήρώων τής Αντιστάσεως κατά τή διάρκεια τής κατοχής. Τά τέκνα τών πολυμελών οικογενειών (ένα από κάθε οικογένεια).

Η νομοθεσία είναι αρκετά έλαστική καί μπορεί νά αλλάξει όταν οί πολιτικές καταστάσεις τό απαιτήσουν. Έτσι, κατά τό πανεπιστημιακό έτος 1974-75, μερικοί νέοι πού πήραν μέρος στήν αντίσταση κατά τής στρατιωτικής χούντας είσήχθησαν χωρίς εισαγωγικές εξετάσεις.

Αν εξετάσουμε προσεκτικά τόν πίνακα Χ, θά διαπιστώσουμε ότι σέ δύο περιπτώσεις ο άριθμός τών γιά πρώτη φορά έγγεγραμμένων στό πρώτο έτος φοιτητών παρουσιάζει έντυπωσιακή αύξηση, πού ακολουθείται από πτώση τά άμέσως έπόμενα χρόνια. Έτσι, ενώ τό 1963-64 ο άριθμός τών έγγεγραμμένων γιά πρώτη φορά στό πρώτο έτος φοιτητών ήταν 12.169, τό 1964-65 ο άριθμός τους φτάνει τίς 16.060 (+ 32,0%), γιά νά κατέβει τόν άμέσως έπόμενο χρόνο στίς 15.157 καί μετά, στίς 14.433.

Τήν εξήγηση τής αφηνιδίας αυτής αύξησης πρέπει ν' αναζητήσουμε στό γεγονός ότι ή τότε κυβέρνηση Παπανδρέου (Κέντρο) είχε αποφασίσει νά «δημοκρατικοποιήσει» τήν Παιδεία (αυτό ήταν καί ένα από τά προεκλογικά συνθήματα τού Κέντρου), κάνοντας τίς εισαγωγικές εξετάσεις πιό εύκολες καί αυξάνοντας τόν άριθμό τών εισαγόμενων στά πανεπιστήμια. Αλλά λόγω έλλείψεως μέσων, διδακτικού προσωπικού, καί κυρίως πόρων, ή ίδια κυβέρνηση αποφάσισε νά επαναφέρει τό παλαιό σύστημα τών εισαγωγικών εξετάσεων. Τό ίδιο συνέβη τό πανεπιστημιακό έτος 1967-68, μετά τό πραξικόπημα. Τή χρονιά αυτή, ο άριθμός τών έγγεγραμμένων γιά πρώτη φορά στό πρώτο έτος φτάνει τίς 18.330 (+ 27,0%) Τό προηγούμενο πανεπιστημιακό έτος ο άριθ-

13. Στατιστική Ανάλυση τής εξέλιξης τού δυναμικού τών μαθητών καί σπουδαστών (Πίνακας 2-5), Υπουργείο Παιδείας, Αθήνα, 1971.

μoύς τοὺς ἦταν 14.433 καὶ τὸ ἀμέσως ἐπόμενο, κατεβαίνει στὶς 14.803.

Ὁ πίνακας ΧΙ. ἂν καὶ εἶναι δυστυχῶς ἐλλιπής, ὥστόσο δίνει τὴν ἀναλογία μεταξὺ τῶν ὑποψηφίων καὶ τῶν ἐκάστοτε ὑπαρχουσῶν θέσεων στὰ ἑλληνικά πανεπιστήμια.¹⁴

Τὸ 1961 ὑπῆρχαν 28 θέσεις γιὰ 100 ὑποψηφίους. Ἡ περισσότερη δυσμενὴς γιὰ τοὺς φοιτητὲς ἀναλογία παρατηρεῖται τὸ 1969, πού ὑπάρχουν 24 θέσεις γιὰ 100 φοιτητὲς, καὶ ἡ περισσότερη εὐμενὴς τὸ 1971 μὲ 30 θέσεις γιὰ τὸν ἴδιο ἀριθμὸ φοιτητῶν. Τὰ ἔτη 1972 καὶ 1973 ἡ ἀναλογία εἶναι 28 περίπου θέσεις γιὰ 100 φοιτητὲς.

τὸ δεῖγμα (l'échantillon)

Τοὺς πενήντα φοιτητὲς πού ἀποτελοῦν τὸ δεῖγμα μας καὶ πού δέχθηκαν νὰ συμπληρῶσουν τὸ ἐρωτηματολόγιο, τοὺς συναντήσαμε στὶς διάφορες βιβλιοθήκες, στὰ καφενεῖα πού συχναῖζον Ἕλληνες φοιτητὲς καὶ κυρίως στὸ Ἑλληνικὸ Περίπτερο τῆς Cité Universitaire.

Τὸ κοινὸ χαρακτηριστικὸ ὅλων τῶν φοιτητῶν πού ἀποτελοῦν τὸ δεῖγμα μας εἶναι ὅτι δὲν ἔχαν ποτὲ ἀρχίσει πανεπιστημιακὲς σπουδὲς στὴν Ἑλλάδα, ἢ ἂν ἔχαν ἀρχίσει, δὲν τίς τελείωσαν.

ἡ μέθοδος διαλογῆς, καταμετρήσεως καὶ διασταυρώσεως τῶν ἀπαντήσεων πού δόθηκαν στὰ ἐρωτηματολόγια

Ἡ διαλογὴ τῶν ἀπαντήσεων πού δόθηκαν στὰ ἐρωτηματολόγια ἔγινε μὲ τὴ βοήθεια διατρήτων στὸ περιθώριο καρτελλῶν (cartes à perforation marginale), πού μᾶς ἐπέτρεψαν τὴν καλὺτερη καὶ ταχύτερη μέτρηση τῶν ἀπαντήσεων καθὼς καὶ τὴν εὐκολώτερη διασταύρωση δύο ἢ περισσότερων ἀπαντήσεων. Κατὰ τὴν ἐπεξεργασία τῶν ἀπαντήσεων χωρίσαμε τὸ ἐρωτηματολόγιο σὲ δύο μέρη. Στὸ πρῶτο πού καθορίζει (μὲ τίς ἐρωτήσεις ὑπ. ἀριθ. 20, 21, 22, 23, 24, 25, 29 καὶ 35) τίς κύριες αἰτίες τῆς φοιτητικῆς «μεταναστεύσεως», καὶ στὸ δεύτερο, τὸ ὁποῖο περιλαμβάνει ὅλες τίς ἄλλες ἐρωτήσεις, καὶ καθορίζει:

α) τίς κατηγορίες καὶ τίς τάξεις ἀτόμων τὰ ὁποῖα ἔχουν σχέση μὲ τὴ φοιτητικὴ «μεταναστεύση».

β) τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο «ἐκλέγεται» ἡ χώρα σπουδῶν, καὶ

γ) τὰ ἀναγκαῖα στοιχεῖα γιὰ τὴ σκιαγράφηση τῆς εἰκόνας τοῦ Ἑλλήνα φοιτητῆ στὸ Παρίσι.

σύνθεση καὶ διασταύρωση τῶν ἀπαντήσεων

Οἱ ἐπιστῆμες πού διάλεξαν καὶ πού ἀκολουθοῦν οἱ φοιτητὲς τοῦ δείγματός μας εἶναι οἱ ἑξῆς:

α) Ἀνθρωπιστικὲς ἐπιστῆμες—21 ἄτομα

β) Ἀρχιτεκτονικὴ—19 ἄτομα

γ) Φιλολογία—6 ἄτομα

δ) Μαθηματικά—4 ἄτομα.

Εἴκοσι δύο ἀπὸ τοὺς φοιτητὲς αὐτοὺς εἶναι ἐγγεγραμμένοι στὸ πρῶτο ἔτος, 12 στὸ δεύτερο, 9 στὸ τρίτο, καὶ 7 στὸ τέταρτο ἔτος σπουδῶν.

Ἐρώτηση 1/ 22 φοιτητὲς εἶναι ἄντρες καὶ 28 γυναῖκες.

Ε. 2/ Ἀπ' αὐτοὺς οἱ πέντε, ἓνας ἄνδρας καὶ τέσσερις γυναῖκες, εἶναι παντρεμένοι.

Ε. 3/ 13 φοιτητὲς εἶναι μικρότεροι ἀπὸ εἴκοσι ἐτῶν, 31 φοιτητὲς εἶναι ἡλικίας ἀπὸ εἴκοσι ἕως εἰκοσιπέντε ἐτῶν καὶ 6 φοιτητὲς ἔχουν περάσει τὸ εἰκοστὸ πέμπτο ἔτος.

Ε. 4/ 28 φοιτητὲς τελείωσαν δημόσιο σχολεῖο, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι 22 τελείωσαν ἰδιωτικὸ σχολεῖο.

Κατὰ τὰ δύο τελευταῖα χρόνια τῶν γυμνασιακῶν τοὺς σπουδῶν, 22 ἦταν ἐγγεγραμμένοι σὲ κλασικὰ τμήματα, 18 σὲ πρακτικά, 2 φοιτητὲς τελείωσαν ἐμπορικὸ γυμνάσιο καὶ 8 δὲν ἀπαντοῦν στὴν ἐρώτηση αὕτη. Ἡ ἐπίδοσή τους στὴν τελευταία τάξη τοῦ γυμνασίου ἦταν ἡ ἑξῆς: 22 παίρνουν τὸ βαθμὸ «προακτέος», 16 τὸ βαθμὸ «καλῶς», 6 τὸ βαθμὸ «λίαν καλῶς», 6 δὲν ἀπαντοῦν στὴν ἐρώτηση αὕτη.

Ε. 5/ 2 ἀπὸ τοὺς φοιτητὲς αὐτοὺς ἔμειναν στάσιμοι μιά φορά κατὰ τὴ διάρκεια τῶν γυμνασιακῶν τοὺς σπουδῶν.

Ε. 6/ 12 φοιτητὲς μᾶς εἶπαν ὅτι κατὰ τὴ διάρκεια τῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν δὲν ὑπῆρχαν μαθήματα πού τοὺς ἐνδιέφεραν ἰδιαίτερα.

Ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους 38, 24 προτιμοῦσαν φιλολογικὰ μαθήματα καὶ ἀπ' αὐτοὺς 23 μᾶς δήλωσαν ὅτι ἔχουν καλύτερους βαθμοὺς στὰ μαθήματα αὐτά. Οἱ ἄλλοι 14 προτιμοῦσαν τὰ πρακτικὰ μαθήματα καὶ ὅλοι τοὺς ἔχουν καλύτερους βαθμοὺς στὰ μαθήματα αὐτά.

Ε. 7/ Ἀδελφοὺς ἢ ἀδελφές ἔχουν 44 φοιτητὲς. Ἀπ' αὐτοὺς 32 ἔχουν ἓναν ἀδελφό(η), 7 ἔχουν δύο, καὶ 5 τρεῖς ἢ περισσότερους(ες). Μικρότερα ἀδελφία ἔχουν 16 φοιτητὲς, καὶ μεγαλύτερα 28 φοιτητὲς. Ἀπὸ τὰ ἀδελφία τοὺς 10 φοιτοῦν στὸ γυμνάσιο, 10 εἶναι φοιτητὲς, 15 ἔχουν ἤδη ἀποκτήσει ἓνα ἀνάτοιο δίπλωμα, 5 ἐργάζονται καὶ 2 ἦταν χωρὶς ἐργασία κατὰ τὴ στιγμὴ ἐκείνη, ἐνῶ 2 ἄτομα δὲν μᾶς δίνουν πληροφορίες σχετικὰ μὲ τίς σπουδὲς ἢ τὸ ἐπάγγελμα τῶν ἀδελφῶν τους.

Ε. 8/ Ἐπάγγελμα τοῦ πατέρα: 14 ἀσκοῦν ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα, 5 εἶναι ἐμποροὶ, 6 εἶναι ἐκπαιδευτικοί, 3 εἶναι ἐργάτες, 5 ὑπάλληλοι, 5 στρατιωτικοί ἢ δημόσιοι ὑπάλληλοι, καὶ 12 εἶναι συνταξιούχοι.

Ἐπάγγελμα τῆς μητέρας: 11 ἀσκοῦν ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα, 3 εἶναι ἐκπαιδευτικοί, 5 εἶναι ἰδιωτικοὶ ὑπάλληλοι, καὶ 31 ἀσχοιοῦνται μὲ τὰ οἰκιακά.

Σχετικὰ μὲ τὰ διπλώματα τῶν γονέων ἔχουμε τὰ ἑξῆς στοιχεῖα:

14. Ἐφημερίδα *Τὸ Βῆμα*.

"Όσον αφορά τον πατέρα: 9 έχουν απολυτήριο δημοτικού σχολείου, 12 έχουν απολυτήριο γυμνασίου, 26 διπλώματα ανωτάτης σχολής, και 3 δεν έχουν κανένα δίπλωμα.

"Όσον αφορά τη μητέρα: 7 έχουν απολυτήριο δημοτικού σχολείου, 31 έχουν απολυτήριο γυμνασίου, 7 διπλώματα ανωτάτης σχολής, και 5 δεν έχουν κανένα δίπλωμα.

Ε. 9/ 'Από τις οικογένειες των φοιτητών του δείγματος, 43 κατοικούν σε πόλη 100.000 κατοίκων και άνω, 4 σε πόλη μεγαλύτερη των 10.000 και μικρότερη των 25.000 κατοίκων, ένας σε πόλη μεγαλύτερη των 1.000 αλλά μικρότερη των 10.000 κατοίκων, και 2 κατοικούν σε χωριά μικρότερα των 1.000 κατοίκων.

"Εκτός από τους 2 φοιτητές που οι οικογένειές τους κατοικούν σε χωριά και που υποχρεώθηκαν να τελειώσουν τις γυμνασιακές τους σπουδές στην πλησιέστερη πόλη, όλοι οι άλλοι τελείωσαν τις γυμνασιακές τους σπουδές στην πόλη που κατοικούν οι γονείς τους.

Ε. 10/ Οι μηνιαίες αποδοχές των γονέων είναι οι ακόλουθες:

4 οικογένειες κερδίζουν λιγότερο από 5.000 δρχ., 9 οικογένειες κερδίζουν από 5.000 έως 15.000 δρχ., 15 οικογένειες περισσότερο από 15.000 δρχ. και λιγότερο από 20.000 δρχ., και 21 οικογένειες περισσότερο από 20.000 δρχ. τό μήνα: ένας φοιτητής αδυνατεί να προσδιορίσει τό μηνιαίο εισόδημα της οικογένειάς του.

Οικίες ή διαμερίσματα: 7 οικογένειες δεν έχουν καθόλου σπίτι ή διαμέρισμα, 18 οικογένειες έχουν ένα σπίτι ή διαμέρισμα, και 25 οικογένειες έχουν ένα ή περισσότερα σπίτια ή διαμερίσματα.

Ε. 11/ 'Από τους φοιτητές του δείγματος, 7 κατοικούν στη Cité Universitaire ή σε άλλες φοιτητικές στέγες, 20 κατοικούν σε νοικιασμένα από ιδιώτες δωμάτια, 13 νοικιάζουν ένα διαμέρισμα μόνοι τους, 2 κατοικούν σε ξενοδοχείο, 5 μοιράζονται ένα δωμάτιο ή διαμέρισμα με άλλους φίλους, ένας φιλοξενείται από συγγενείς του, και 2 δεν προσδιορίζουν ακριβώς πού κατοικούν.

Ε. 12/ 2 φοιτητές είναι υπότροφοι (δεν προσδιορίζουν τίνος οργανισμού). 'Η υποτροφία του ενός φτάνει τα 1.000 φράγκα.

Ε. 13/ 5 φοιτητές δεν παίρνουν καθόλου χρήματα από την οικογένειά τους. 'Από τους υπόλοιπους 45, οι 12 παίρνουν λιγότερα από 1.000 φράγκα τό μήνα, και 30 περισσότερο από 1.000 φράγκα. Μεταξύ των δύο τελευταίων είναι και 2 υπότροφοι.

Ε. 14/ 45 φοιτητές δεν εργάζονται καθόλου, 1 εργάζεται σαράντα ώρες την εβδομάδα και δύο τό χρόνο, και 4 εργάζονται από καιρό σε καιρό, ή μόνο λίγες ώρες την ημέρα. Κανείς από τους 50 φοιτητές του δείγματος μάς δεν έχει κάρτα εργασίας.

Ε. 15/ 25 φοιτητές δηλώνουν ότι δεν ανήκουν σε

καμία οργάνωση ή σύλλογο (πολιτικού, συνδικαλιστικού ή ακόμη και αθλητικού χαρακτήρα), 8 είναι εγγεγραμμένοι σε συνδικάτα ή πολιτικές οργανώσεις, τέλος 17 δεν απαντούν στην ερώτηση αυτή.

Ε. 16/ 7 φοιτητές λένε ότι δεν έχουν προσανατολισθεί πολιτικά, ενώ αντίθετα οι υπόλοιποι 43 έχουν ήδη προσανατολισθεί πολιτικά.

Ε. 18/ 28 φοιτητές διαβάζουν «τακτικά» ελληνικές εφημερίδες, 21 «από καιρό σε καιρό», και 1 ποτέ.

Ε. 19/ 27 φοιτητές ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για τά πολιτικά άρθρα, 23 για τά κοινωνικά θέματα, 6 για τά μορφωτικά και επιστημονικά θέματα, και 20 δηλώνουν ότι διαβάζουν με τό ίδιο ενδιαφέρον όλα τά άρθρα της εφημερίδας. (Τό σύνολο ξεπερνά τούς 50. Αυτό οφείλεται στό γεγονός ότι πολλοί φοιτητές ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για περισσότερα από ένα θέματα).

Ε. 20/ Πότε αποφάσισαν να κάνουν ανώτατες σπουδές: Πρίν από τό τέλος της πέμπτης γυμνασίου 35 φοιτητές. Στη διάρκεια της έκτης γυμνασίου 14 φοιτητές. Μετά τό τέλος του γυμνασίου ένας φοιτητής.

Ε. 21/ Πότε αποφάσισαν να σπουδάσουν στο εξωτερικό: Πρίν από τό τέλος της πέμπτης γυμνασίου 7 φοιτητές. Στη διάρκεια της έκτης γυμνασίου 24 φοιτητές. Μετά τό τέλος του γυμνασίου 19 φοιτητές.

Στην ερώτηση «πόσα χρόνια μετά τό τέλος των γυμνασιακών σας σπουδών πήρατε την απόφαση να σπουδάσετε στο εξωτερικό», απαντούν ως εξής:

Μετά ένα χρόνο, 6 φοιτητές. Μετά 2 χρόνια, 8 φοιτητές. Μετά 3 χρόνια, 2 φοιτητές. Δεν απαντούν 3 φοιτητές.

Ε. 22/ 'Από τούς 50 φοιτητές του δείγματος: 31 πήραν μέρος στις εισαγωγικές εξετάσεις. 'Απ' αυτούς 6 πέτυχαν στις εξετάσεις αυτές (ένας φοιτητής πέτυχε τη δεύτερη φορά) και 25 φοιτητές απέτυχαν (απ' αυτούς 16 μία φορά, και 19 δύο ή περισσότερες φορές). 19 φοιτητές έφυγαν από την 'Ελλάδα χωρίς να δώσουν εισαγωγικές εξετάσεις.

Ε. 23/ 23 φοιτητές μάς ειπαν ότι στην περίπτωση που θά γίνονταν δεκτοί από ένα ελληνικό πανεπιστήμιο δεν θά είχαν αποφασίσει να σπουδάσουν στο εξωτερικό. 25 ειπαν ότι θά προτιμούσαν να σπουδάσουν στο εξωτερικό, έστω κι αν είχαν εισαχθεί σε ελληνικό πανεπιστήμιο, 2 δεν απάντησαν στην ερώτηση αυτή.

Στη συμπληρωματική ερώτηση γιατί θά προτιμούσαν να σπουδάσουν στο εξωτερικό ενώ θά είχαν εισαχθεί σ' ένα ελληνικό πανεπιστήμιο, 9 φοιτητές δεν απάντησαν. 'Απ' αυτούς 7 έδωσαν τό λιγότερο μία φορά εισαγωγικές εξετάσεις και απέτυχαν και 2 πήγαν στο εξωτερικό χωρίς να δώσουν καθόλου εισαγωγικές εξετάσεις. 6 φοιτητές δήλωσαν ότι αποφάσισαν να σπουδάσουν στο εξωτερικό γιατί δεν μπορούσαν να παρακολουθήσουν στην 'Ελλάδα τις επιστήμες που τούς ενδιέφεραν (Κοινωνιολογία και

Ψυχολογία). Ἀπ' αὐτοὺς 5 πῆγαν στὴ Γαλλία χωρὶς νὰ δώσουν ἐξετάσεις στὴν Ἑλλάδα. ὁ 6ος πῆγε στὴ Γαλλία ὅπου ἀπέτυχε μία φορά στὶς εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις καὶ ἄφωδ' ἄλλαξεν ἐν τῷ μεταβίῳ κατεῖθοντο σπουδῶν. 4 φοιτητὲς μᾶς εἶπαν ὅτι προτίμησαν νὰ σπουδᾶσουν στὴ Γαλλία γιατί τὸ ἐπίπεδο σπουδῶν εἶναι ἐκεῖ ὑψηλότερο. Ἀπ' αὐτοὺς 2 ἀπέτυχαν στὶς εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις, ἀλλὰ ἐπειδὴ οἱ ἐπιστῆμες πού τοὺς ἐνδιέφεραν δὲν διδάσκονται στὴν Ἑλλάδα, διάλεξαν τὴ Γαλλία γιὰ χώρα σπουδῶν. 1 φοιτητὴς πού πέτυχε στὶς εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις, διάλεξε τὸ ἐξωτερικὸ γιὰ «πολιτικὸς λόγους». 3 φοιτητὲς ἐγκατέλειψαν τὴν Ἑλλάδα γιὰ τὰ «avantages» (χωρὶς ἄλλη ἐξηγήσῃ) πού προσφέρουν οἱ σπουδὲς στὸ ἐξωτερικὸ καὶ γιὰ νὰ γνωρίσουν «καινούργιες ἐμπειρίες». Ἀπ' αὐτοὺς, δύο δὲν ἔδωσαν καθόλου εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις καὶ ὁ τρίτος ἔφυγε παρ' ὅλο πὺν εἶχε πετύχει στὶς ἐξετάσεις αὐτές.

Οἱ 19 φοιτητὲς πού ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα χωρὶς νὰ δώσουν εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις ἀπαντοῦν ὡς ἑξῆς στὴν παραπάνω ἐρώτησι: 9 μᾶς εἶπαν ὅτι θὰ προτιμοῦσαν νὰ μείνουν στὴν Ἑλλάδα (6 ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ ἔμπόδιο τῶν εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων καὶ 3 ἂν οἱ ἐπιστῆμες πού τοὺς ἐνδιέφερον διδάσκονταν στὴν Ἑλλάδα). Οἱ 10 ὑπόλοιποι δήλωσαν ὅτι θὰ προτιμοῦσαν νὰ σπουδᾶσουν στὸ ἐξωτερικὸ ἀκόμη καὶ ἂν θὰ γίνονταν δεκτοὶ ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ πανεπιστήμια. 4 γιατί οἱ ἐπιστῆμες πού τοὺς ἐνδιέφερον δὲν διδάσκονται στὴν Ἑλλάδα. 2 γιατί οἱ σπουδὲς στὸ ἐξωτερικὸ εἶναι «καλύτερες». 2 γιατί τοὺς «ἐνδιέφερε ἡ ζωὴ στὸ ἐξωτερικόν», 1 γιατί ὁ σύζυγος σπουδάζει στὸ Παρίσι, καὶ 1 δὲν ἐξηγεῖ τοὺς λόγους.

Ε. 24/ Οἱ λόγοι γιὰ τοὺς ὁποίους οἱ φοιτητὲς τοῦ δείγματός μας «ἤρθαν» στὴ Γαλλία εἶναι οἱ ἀκόλουθοι: 20 φοιτητὲς διάλεξαν τὴ Γαλλία γιατί ἤξεραν γαλλικά. 13 φοιτητὲς γιατί ἐντυπωσιάστηκαν ἀπὸ τὴ φήμην τῶν γαλλικῶν πανεπιστημίων. 9 γιατί οἱ ἐπιστῆμες πού τοὺς ἐνδιέφεραν δὲν διδάσκονταν στὴν Ἑλλάδα. 10 γιατί εἶχαν συγγενεῖς ἢ φίλους πού σπουδάζουν στὴ χώρα αὐτή. (Τὸ σύνολο τῶν ἀπαντήσεων ὑπερβαίνει τίς 50, γιατί μερικοὶ φοιτητὲς ἔδωσαν περισσότερες ἀπὸ μία ἀπαντήσεις).

Ε. 25/ Ἀπὸ τοὺς 50 φοιτητὲς τοῦ δείγματος, 37 ἔχουν συγγενεῖς ἢ φίλους πού σπουδάζουν ἢ σπούδασαν στὴ Γαλλία. Ἀπ' αὐτοὺς 5 εἶχαν πατέρα ἢ μητέρα πού εἶχαν σπουδᾶσει στὴ Γαλλία (οἱ τέσσερις πῆραν πανεπιστημιακὸ δίπλωμα στὴ χώρα αὐτή). 16 ἔχουν ἀδελφούς ἢ ἀδελφές, ἀπ' τοὺς ὁποίους 6 τελείωσαν ἐκεῖ τὶς σπουδὲς τους καὶ 10 τίς συνεχίζουν ἢ τίς ἔχουν ἐγκαταλείψει. 7 φοιτητὲς ἔχουν συγγενεῖς ἢ φίλους πού σπουδάζουν σὲ ἄλλή χώρα τοῦ ἐξωτερικοῦ. 6 εἶπαν ὅτι δὲν ἔχουν συγγενεῖς ἢ φίλους πού σπουδάζουν ἢ σπούδασαν στὸ ἐξωτερικόν.

Ε. 26/ Ἡ στάσις τῶν γονέων ἐναντί τῆς ἀποφάσεως τῶν παιδιῶν τοὺς νὰ σπουδᾶσουν σὲ μία ἀνώτατη σχολή, εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

Πατέρας: 44 παρότρυναν τὰ παιδιά τους νὰ σπουδᾶσουν, 9 ἦταν ἐναντίον τῆς ἰδέας αὐτῆς, καὶ 4 ἦταν «ἀδιάφοροι».

Μητέρας: 45 παρότρυναν τὰ παιδιά τους νὰ κάνουν ἀκαδημαϊκὲς σπουδές, 3 ἦταν ἐναντίον, καὶ 2 ἦταν «ἀδιάφορες».

Ε. 27/ Ὅταν πρόκειται γιὰ πανεπιστημιακὲς σπουδές στὸ ἐξωτερικόν, ἡ στάσις τῶν γονέων μετατρέπεται ἐλαφρά.

Πατέρας: 33 παρότρυναν τὰ παιδιά τους νὰ σπουδᾶσουν στὸ ἐξωτερικόν, 6 τάχθηκαν ἐναντίον τῆς ἰδέας αὐτῆς. 11 εἶναι «ἀδιάφοροι».

Μητέρας: 38 προτρέπουν, 8 εἶναι ἐναντίον τῆς ἰδέας αὐτῆς, 8 εἶναι «ἀδιάφορες».

Διαπιστώνουμε ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν γονέων πού προτρέπουν τὰ παιδιά τους νὰ κάνουν πανεπιστημιακὲς σπουδές μειώνεται ἀρκετὰ ἂν οἱ σπουδὲς αὐτές πρόκειται νὰ γίνουν στὸ ἐξωτερικόν. Εἶναι ἴσως ἀρκετὰ ἐνδιαφέρον τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν γονέων πού ἀντικεινται στὴν ἰδέα αὐτὴ ἐλάχιστα αὐξάνεται. Αὐξήσις μεγαλύτερη παρατηρεῖται μεταξὺ τῶν γονέων οἱ ὁποῖοι εἶναι «ἀδιάφοροι». Κατὰ τὴ γνώμη μας, ἕνα μέρος τῶν γονέων αὐτῶν ἂν καὶ εἶναι ἐναντίον τῆς ἰδέας αὐτῆς, ὥστόσο δὲν ἐκφράζουν τὴ γνώμη τους καὶ ἀφήνουν τὰ παιδιά τους νὰ ἀποφασίσουν μόνο τους γιὰ τὸ τί θὰ πράξουν.

Ε. 28/ Στὸ διάστημα πού μεσολάβησε μεταξὺ τῆς ἡμερομηνίας πού οἱ φοιτητὲς τοῦ δείγματος πῆραν τὸ ἀπολυτήριό τους καὶ τῆς ἡμερομηνίας ἐγγραφῆς σ' ἕνα γαλλικὸ πανεπιστήμιον: 15 φοιτητὲς ἔκαναν ἄλλες σπουδές, ἢ προετοιμάζονταν γιὰ τὰ γαλλικά πανεπιστήμια. 2 φοιτητὲς ἔκαναν τὴ στρατιωτικὴ τους θητεία. 11 ἐργάστηκαν. 22 δὲν ἀπαντοῦν στὴν ἐρώτησι αὐτή.

Ε. 29/ Ἐνας ἢ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἀκόλουθους παράγοντες ἐπηρέασαν σημαντικὰ τοὺς φοιτητὲς γιὰ νὰ ἐπιλέξουν τὴ Γαλλία σὰ χώρα σπουδῶν:

— Ἡ γνώσις τῆς γαλλικῆς (24 φοιτητὲς).

— Ἡ ἔλλειψις εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων (24 φοιτητὲς).

— Ἡ φήμην τῶν γαλλικῶν πανεπιστημίων (17 φοιτητὲς).

— Τὸ γεγονὸς ὅτι ὀρισμένες ἐπιστῆμες δὲν διδάσκονται στὴν Ἑλλάδα (8 φοιτητὲς).

— Ἡ ἀποτυχία τους στὶς εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις (8 φοιτητὲς).

— Ἡ ἐλευθερία πού πίστευαν ὅτι θὰ μπορούσαν νὰ ἀπολαύσουν στὴ Γαλλία μακριὰ ἀπ' τὶς οἰκογενεῖς τους (6 φοιτητὲς).

— Ἡ πολιτικὴ κατάστασις στὴν Ἑλλάδα μέχρι τὸ 1974 (2 φοιτητὲς).

Οἱ ἀκόλουθοι παράγοντες ἐπηρέασαν σὲ μικρότερο βαθμό:

— Ἡ γνώσις τῆς γαλλικῆς (13 φοιτητὲς).

-Ή έλλειψη εισαγωγικών εξετάσεων (9 φοιτητές).
-Ή φήμη των γαλλικών πανεπιστημίων (14 φοιτητές).

-Ή μεγαλύτερη έλευθερία πού θά έβρισκαν στή Γαλλία (4 φοιτητές).

E. 30/ 29 φοιτητές μάς είπαν ότι επιδιώκουν επαφές με άλλους Έλληνες, 20 ότι δέν τίς επιδιώκουν ιδιαίτερα, ένας ότι τίς αποφεύγει.

E. 31/ 21 φοιτητές βρίσκουν τίς επαφές με τούς Γάλλους εύκολες, 29 τίς βρίσκουν δύσκολες, ή έπειδή δέν μιλάνε άρκετά καλά τή γαλλική, ή γιατί υπάρχει, κατά τή γνώμη τους, διαφορά χαρακτήρος.

Όσον άφορά τίς επαφές τους με τά πρόσωπα του αντίθετου φύλου, 28 από τούς φοιτητές ή φοιτήτριες πιστεύουν ότι είναι πιο εύκολες, ένώ 22 έχουν αντίθετη γνώμη ή πιστεύουν ότι ή διαφορά φύλου δέν παίζει κανένα ρόλο.

E. 32/ Σχετικά με τίς δυνατότητες νά έργασθουν όταν γυρίσουν στήν Έλλάδα στον τομέα της επιστήμης πού σπουδάζουν: 6 φοιτητές πιστεύουν ότι είναι πολύ ευνοϊκές, 13 ότι είναι ευνοϊκές, 20 ότι είναι λίγο ευνοϊκές, καί τέλος 11 μάς είπαν ότι δέν γνωρίζουν.

E. 33/ 31 φοιτητές είπαν ότι παρακολουθούν τίς παραδόσεις στο πανεπιστήμιο τακτικά, 13 από καιρό σέ καιρό, 6 ότι δέν τίς παρακολουθούν καθόλου. 37 φοιτητές παρακολουθούν τακτικά έργαστήρια ή φροντιστήρια, 9 από καιρό σέ καιρό, καί 4 φοιτητές καθόλου. Από τούς φοιτητές πού δέν παρακολουθούν καθόλου τά μαθήματα στο πανεπιστήμιο ή πού τά παρακολουθούν από καιρό σέ καιρό, 5 λένε ότι αυτό συμβαίνει, γιατί έχουν δυσκολίες με τή γλώσσα, 2 γιατί δέν έχουν καιρό, 8 γιατί δέν βρίσκουν τίς παραδόσεις ενδιαφέρουσες, καί 7 δέν έξηγουν γιατί δέν παρακολουθούν.

E. 34/ Στους διαγωνισμούς παίρνουν μέρος 45 από τούς 50 του δείγματος. Άπ' αυτούς 12 είχαν «καλά» αποτελέσματα, 32 «μέτρια», καί ένας «άσχημα». Οι 5 δέν διαγωνίσθηκαν γιατί έκριναν ότι δέν ήταν άκόμη έτοιμοι ή γιατί άλλαξαν έν τμή μεταξύ σχολή.

E. 35/ Στήν έρώτηση, εάν με τήν πείρα πού άποκτησαν σπουδάζοντας στή Γαλλία θά συμβούλευαν ένα συγγενή ή φίλο νά σπουδάσει στή Γαλλία, 33 φοιτητές άπάντησαν ότι θά τον συμβούλευαν, 15 αντίθετα δέν θά τον συμβούλευαν, καί 2 άπάντησαν ότι αυτό «έξαρτάται» από διάφορους παράγοντες.

E. 36/ Άμέσως μετά τό τέλος των σπουδών τους: 23 φοιτητές σκέπτονται νά γυρίσουν στήν Έλλάδα. Άπ' αυτούς, ένας σκέπτεται νά έργασθει σέ οικογενειακή έπιχείρηση, καί 4 λογαριάζουν νά κάνουν μεταπτυχιακές σπουδές στήν Έλλάδα. Στή Γαλλία, σκοπεύουν νά μείνουν γιά νά έργασθουν 5 φοιτητές, καί 6 γιά νά κάνουν μεταπτυχιακές σπουδές. 3 φοιτητές σκοπεύουν νά κάνουν μεταπτυχιακές σπουδές σ'ένα άλλο κράτος χωρίς νά προσδιορίσουν ποιο (έκτός Έλλάδος καί Γαλλίας). Τέλος, 13 φοιτητές

δέν έχουν άποφασίσει τί θά κάνουν μετά τό τέλος των σπουδών τους.

E. 37/ Στήν έρώτηση, εάν νομίζουν ότι στήν Έλλάδα με τό δίπλωμα γαλλικού πανεπιστημίου θά άμείβονται περισσότερο άπ' αυτούς πού έχουν πτυχίο έλληνικού πανεπιστημίου, 20 φοιτητές άπάντησαν ότι νομίζουν ότι θά άμείβονται περισσότερο, ένώ 30 δέν τό νομίζουν.

E. 38/ Όσον άφορά τό γαλλικό πανεπιστημιακό δίπλωμα σέ σχέση με τό έλληνικό, οι φοιτητές πιστεύουν: 23 ότι είναι άνώτερο, 10 ότι έχει τήν ίδια αξία, 4 ότι είναι κατώτερο από τό έλληνικό, 10 δέν γνωρίζουν, 3 δέν μπορούν νά συγκρίνουν γιατί δέν υπάρχει αντίστοιχο δίπλωμα στήν Έλλάδα.

έπαλήθευση των πιθανολογούμενων αιτίων

Χρόνος λήψως της άποφάσεως έκ μέρους των μαθητών γιά τή συνέχιση σπουδών στις Άνώτατες Σχολές

Ή άπόφαση των νέων, πού τελικά σπουδάζουν στο εξωτερικό, νά συνεχίσουν τίς μεταγυμνασιακές σπουδές τους δέν φαίνεται νά συμπίπτει έξ άρχής με τό τελικό αποτέλεσμα. Ή τελική δηλαδή άπόφαση νά σπουδάσουν στο εξωτερικό διαμορφώνεται σταδιακά σέ συνάρτηση με τήν προσωπική έκτίμηση των δυνατοτήτων έπιτυχίας στο έσωτερικό ή με ένα ή περισσότερα από τά άλλα πιθανολογούμενα αίτια. Αυτό επαληθεύεται από τίς άκόλουθες άπαντήσεις στις έρωτήσεις 20 καί 21.

Πρίν τελειώσουν τήν πέμπτη τάξη του γυμνασίου, 35 φοιτητές είχαν άποφασίσει νά κάνουν πανεπιστημιακές σπουδές άπ' αυτούς, 7 μόνο είχαν ήδη άποφασίσει νά σπουδάσουν στο εξωτερικό. Στή διάρκεια της έκτης γυμνασίου, 14 άτομα άποφασίζουν νά κάνουν πανεπιστημιακές σπουδές, άπό τά όποια τά 10 στο εξωτερικό. Άλλά ο άριθμός των ατόμων πού άποφασίζουν στήν τελευταία τάξη του γυμνασίου νά σπουδάζουν στο εξωτερικό, φτάνει τελικά τούς 24, γιατί στά 10 προηγούμενα άτομα προστίθενται 14 από κείνα πού είχαν άποφασίσει στήν πέμπτη γυμνασίου νά κάνουν πανεπιστημιακές σπουδές, καί πού πήραν τήν άπόφαση νά τίς πραγματοποιήσουν στο εξωτερικό ένα χρόνο άργότερα.

Ή τελική εικόνα διαμορφώνεται ως έξης: 49 από τούς 50 φοιτητές του δείγματος είχαν άποφασίσει νά κάνουν πανεπιστημιακές σπουδές πρίν τελειώσουν τό γυμνάσιο. Άπ' αυτούς είχαν ήδη άποφασίσει νά σπουδάζουν στο εξωτερικό πρίν από τήν πέμπτη γυμνασίου 7 φοιτητές. Πρίν τό τέλος της έκτης γυμνασίου, ο άριθμός τους φτάνει τούς 31, γιατί στους 7 αυτούς προστίθενται οι 14 πού είχαν μέν άποφασίσει νά κάνουν πανεπιστημιακές σπουδές από τήν πέμπτη τάξη, άλλα πού άποφάσισαν νά τίς πραγματοποιήσουν στο εξωτερικό, όταν πήγαιναν στήν έκτη γυμνασίου. Στο σύνολο αυτό προστίθενται οι 10 φοιτητές πού άποφάσισαν στήν έκτη γυμνασίου νά

σπουδᾶσουν στό ἐξωτερικό. 19 φοιτητές πού ὅσο πῆγανον στό γυμνάσιο εἶχαν ἀποφασίσει νά κάνουν πανεπιστημιακές σπουδές, ἀποφασίζουν νά τίς πραγματοποιήσουν στό ἐξωτερικό ἓνα, δύο ἢ ἀκόμη καί τρία χρόνια μετά τό τέλος τοῦ γυμνασίου.

Ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, συνολικά 31 φοιτητές ἔδωσαν εἰσαγωγικές ἐξετάσεις. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἀπό τοὺς 31 φοιτητές πού πρὶν τελειώσουν τό γυμνάσιο εἶχαν πάρει τήν ἀπόφαση νά σπουδᾶσουν στό ἐξωτερικό, ἔδωσαν παρ' ὅλα αὐτά εἰσαγωγικές ἐξετάσεις στά ἑλληνικά πανεπιστήμια.

Ἐπαλήθευση τῆς πρώτης ὑποθέσεως (ἐρωτήσεις 22, 23, 29)

Ἀπό τοὺς 50 φοιτητές τοῦ δείγματος, 31 ἔδωσαν εἰσαγωγικές ἐξετάσεις. Ἀπ' αὐτοὺς 6 πέτυχαν στίς ἐξετάσεις αὐτές, καί οἱ ὑπόλοιποι 25 ἀπέτυχαν μιά ἢ περισσότερες φορές. 23 ἀπό τοὺς φοιτητές τοῦ δείγματος ἀπαντοῦν (στήν ἐρώτηση 23) ὅτι ἂν μπορούσαν νά ἐγγραφοῦν στά ἑλληνικά πανεπιστήμια θά προτιμοῦσαν νά σπουδᾶσουν στήν Ἑλλάδα. 2 φοιτητές δέν ἀπαντοῦν στήν ἐρώτηση αὐτή καί οἱ 25 ὑπόλοιποι δηλώνουν ὅτι θά προτιμοῦσαν νά σπουδᾶσουν στό ἐξωτερικό ἀκόμη καί ἂν μπορούσαν νά ἐγγραφοῦν στά ἑλληνικά πανεπιστήμια. Ἡ διαβεβαίωση τῶν τελευταίων αὐτῶν θά πρέπει νά γίνει δεκτὴ μέ ἐπιφύλαξη γιατί 10 ἀπ' αὐτοὺς ἀπέτυχαν στίς εἰσαγωγικές ἐξετάσεις τουλάχιστον μιά φορά.

Στὴν ἐρώτηση γιατί προτιμοῦσαν νά σπουδᾶσουν στό ἐξωτερικό, ἔστω κι ἂν εἶχαν τὴ δυνατότητα νά σπουδᾶσουν στήν Ἑλλάδα, 9 φοιτητές δέν ἀπάντησαν. Εἶναι ὁμως γνωστὸ ὅτι 7 ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν ἀποτύχει στίς εἰσαγωγικές ἐξετάσεις. Ἀπ' τοὺς 19 φοιτητές πού ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα χωρὶς νά δώσουν ἐξετάσεις, 6 δὴλῶσαν ὅτι προτιμοῦσαν νά σπουδᾶσουν στήν Ἑλλάδα ἂν μπορούσαν νά ἐγγραφοῦν στά ἑλληνικά πανεπιστήμια. Ἡ ἐρ. 29 παρέχει συμπληρωματικές πληροφορίες. 33 φοιτητές μᾶς εἶπαν ὅτι διάλεξαν τὴ Γαλλία γιατί στὴ χώρα αὐτὴ οἱ εἰσαγωγικές ἐξετάσεις εἶναι ἀνυπαρκτές καί ἡ ἐγγραφή στά γαλλικά πανεπιστήμια σχετικὰ εὐκόλη. Γιά 22 ἀπ' αὐτοὺς, αὐτὸς ἦταν ὁ κύριος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο διάλεξαν τὴ χώρα αὐτή. Ἀπ' τοὺς 33 αὐτοὺς φοιτητές, 19 ἀπέτυχαν στίς εἰσαγωγικές ἐξετάσεις, καί 4 πέτυχαν. Ἀπὸ τοὺς 10 ὑπόλοιπους, μόνο 3 εἶχαν διαλέξει ἐπιστήμες πού δέν διδάσκονται στήν Ἑλλάδα, οἱ ἄλλοι 7 προφανῶς φοβήθηκαν τὴ δοκιμασία τῶν εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων καί γνωρίζοντας ὅτι εἶναι ἀρκετὰ εὐκόλο νά ἐγγραφεῖ κανεὶς στά γαλλικά πανεπιστήμια, πῆραν τὴν ἀπόφαση, πρὶν ἢ μετὰ τὴν ἀποφοίτηση ἀπὸ τό γυμνάσιο, νά σπουδᾶσουν στὴ Γαλλία.

Συνοπτικά, μπορούμε νά ποῦμε ὅτι ἀπὸ τοὺς 50 φοιτητές τοῦ δείγματος, 25 ἀποφασισαν νά σπουδᾶσουν στό ἐξωτερικό ἐπειδὴ ἀπέτυχαν στίς εἰσαγωγι-

κές ἐξετάσεις καί τουλάχιστον 6 ἐπειδὴ φοβόντουσαν μιά ἐνδεχόμενη ἀποτυχία.

Τὸ συμπέρασμα στό ὁποῖο καταλήγουμε ὕστερα ἀπ' ὅλα αὐτά εἶναι ὅτι τὸ κύριο αἷτιο τῆς φοιτητικῆς μεταναστεύσεως εἶναι οἱ εἰσαγωγικές ἐξετάσεις, πού ἀποκλείουν ἀπὸ τὰ ἑλληνικά πανεπιστήμια ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ νέων.

Ἐπαλήθευση τῆς ὑποθέσεως 2 (ἐρωτ. 24 καί 29)

13 φοιτητές μᾶς εἶπαν ὅτι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο «ἤρθαν» στὴ Γαλλία ἦταν ἡ φήμη τῶν γαλλικῶν πανεπιστημίων (ἐρωτ. 24). Ἀπ' αὐτοὺς, 4 εἶχαν ἀποφασίσει νά σπουδᾶσουν στό ἐξωτερικό πρὶν τελειώσουν τό γυμνάσιο, 5 δέν ἔδωσαν εἰσαγωγικές ἐξετάσεις καί 8 ἔδωσαν εἰσαγωγικές ἐξετάσεις καί ἀπέτυχαν.

Στὴν ἐρώτηση 29, 17 φοιτητές μᾶς εἶπαν ὅτι ἡ φήμη τῶν γαλλικῶν πανεπιστημίων τοὺς ἐπηρέασε πολὺ στὴν ἐκλογή τῆς χώρας αὐτῆς. Ἀπ' αὐτοὺς, 3 εἶχαν ἀποφασίσει νά σπουδᾶσουν στό ἐξωτερικό πρὶν τελειώσουν τό γυμνάσιο, 10 δέν ἔδωσαν εἰσαγωγικές ἐξετάσεις, καί 7 ἔδωσαν καί ἀπέτυχαν.

Ὑστερα ἀπ' ὅλ' αὐτά, καταλήγουμε στό συμπέρασμα ὅτι μόνο 4 ἢ 5 φοιτητές ἀποφασισαν νά σπουδᾶσουν σὲ γαλλικά πανεπιστήμια λόγω τῆς καλῆς τους φήμης.

Ἐπαλήθευση τῆς ὑποθέσεως 3 (ἐρωτ. 24 καί 29)

9 φοιτητές μᾶς εἶπαν ὅτι «ἤρθαν» στὴ Γαλλία γιατί οἱ σπουδές πού τοὺς ἐνδιαφέρουν δέν διδάσκονται στήν Ἑλλάδα. Ἀπ' αὐτοὺς ἓνας ἀπέτυχε στίς εἰσαγωγικές ἐξετάσεις καί 2 πέτυχαν. Στὴν ἐρώτηση 29, ἡ ἀπάντηση ἦταν ὅτι ὁ λόγος αὐτὸς τοὺς ἐπηρέασε πολὺ (8 άτομα).

Ἐπαλήθευση τῆς ὑποθέσεως 4 (ἐρωτ. 23 καί 29)

Γιὰ καθαρά πολιτικούς λόγους εἶπαν ὅτι ἀποφασισαν νά σπουδᾶσουν στό ἐξωτερικό μόνο 2 φοιτητές. Καί οἱ 2 πῆραν μέρος στίς εἰσαγωγικές ἐξετάσεις, στίς ὁποῖες μόνον ὁ ἓνας πέτυχε.

Ἐπαλήθευση τῆς ὑποθέσεως 5 (ἐρωτ. 23, 24 καί 29)

Συνολικά 10 φοιτητές διάλεξαν τὴ Γαλλία γιὰ νὰ «αἰσθάνονται πιο ἐλεύθεροι», γιατί τοὺς «ἀρέσει ἡ περιπέτεια», ἢ γιὰ νὰ γνωρίσουν «καινούργιες ἐμπειρίες». Ἀπ' αὐτοὺς, οἱ 5 πέτυχαν στίς εἰσαγωγικές ἐξετάσεις, καί οἱ ὑπόλοιποι ἀπέτυχαν. Ἀπὸ τοὺς 10 αὐτοὺς, οἱ 6 μᾶς εἶπαν ὅτι ὁ παράγοντας αὐτὸς ἐπηρέασε πολὺ τὴν ἀπόφασή τους νά πᾶνε στὴ Γαλλία. Στὴν ἐρώτηση 24 ὁμως «γιατί ἤρθατε στὴ Γαλλία», κανεὶς φοιτητὴς δέν ἀναφέρει τὸ λόγο αὐτό.

Έπαλήθευση της υπόθεσews 6 (έρωτ. 24, 25 καί 35)

Από τούς 50 φοιτητές του δείγματος μόνο 6 έχουν συγγενείς ή φίλους στο εξωτερικό. 37 φοιτητές έχουν ένα κοντινό συγγενή ή φίλο που σπουδάζει ή σπουδάσει στη Γαλλία (5 είχαν τόν πατέρα ή τη μητέρα τους, 16 αδελφό ή αδελφούς, καί 10 έχουν φίλους).

Στήν έρώτηση 24, 10 φοιτητές μόνο άπάντησαν ότι τούς παρακίνησε νά έρθουν στη Γαλλία τό γεγονός ότι είχαν συγγενείς ή φίλους.

Από τίς άπαντήσεις που δόθηκαν στήν έρώτηση 35 γνωρίζουμε ότι 33 από τούς φοιτητές του δείγματος θά συμβούλευαν συγγενείς ή φίλους νά σπουδάσουν στη Γαλλία. Απ' αυτούς 12 άπέτυχαν μιά φορά στις είσαγωγικές εξετάσεις, άλλοι 12 δύο φορές, τέλος 9 πήγαν στη Γαλλία χωρίς νά δώσουν καθόλου είσαγωγικές εξετάσεις.

Τό συμπέρασμα στο όποιο καταλήγουμε ύστερα απ' όλα αυτά, είναι ότι ό παράγοντας αυτός είναι άποφασιστικός μόνο όσον άφορά τήν έκλογή της χώρας σπουδών καί έφ' όσον ή άπόφαση γιά τη μετανάστευση έχει ήδη ληφθεί.

Ό ρόλος της γλώσσας στήν έκλογή της χώρας σπουδών (έρωτ. 24, 29, 35)

24 φοιτητές δήλωσαν ότι ήρθαν στη Γαλλία γιατί γνώριζαν τη γλώσσα. Στήν έρώτηση 29, 24 φοιτητές άπάντησαν ότι ή γνώση της γλώσσας ήταν ένας από τούς παράγοντες που έπαιξαν βασικό ρόλο στήν άπόφασή τους νά διαλέξουν τη Γαλλία σάν χώρα σπουδών, γιά 13 άλλους ό παράγοντας αυτός έπαιξε μικρό ρόλο. Από τούς 37 αυτούς φοιτητές, 12 άπέτυχαν στις είσαγωγικές εξετάσεις μιά φορά καί άλλοι 12 άπέτυχαν δύο ή περισσότερες φορές.

Αξίζει νά σημειωθεί ότι από τούς 24 φοιτητές που δηλώνουν ότι ή γνώση της γλώσσας ήταν ένας από τούς παράγοντες που έπαιξαν βασικό ρόλο στήν άπόφασή τους νά διαλέξουν τη Γαλλία σάν χώρα σπουδών, 22 θά συμβούλευαν ένα συγγενή ή φίλο νά σπουδάσει στη χώρα αυτή. Θά πρέπει νά σημειωθεί ότι 22 από τούς 24 φοιτητές που δήλωσαν ότι ή γνώση της γλώσσας ήταν ένας από τούς βασικούς παράγοντες γιά τήν έκλογή της Γαλλίας σάν χώρας σπουδών, είπαν ότι θά συμβούλευαν ένα συγγενή ή φίλο νά σπουδάσει στη Γαλλία. Τό γεγονός αυτό άποδεικνύει ότι οί φοιτητές που μεταναστεύουν καί που ξέρουν καλά τη γλώσσα, ξεπερνούν εύκολα τά προβλήματα προσαρμογής.

Τό σύνολο των άπαντήσεων που δόθηκαν τόσο στο έρωτηματολόγιο όσο καί στις μή καταγεγραμμένες συζητήσεις που είχαμε μέ τούς φοιτητές πριν από τη σύνταξη του έρωτηματολογίου, μάς κάνει νά πιστεύουμε ότι πολλοί από τούς φοιτητές αυτούς μετά ένα διάστημα παραμονής στο εξωτερικό έχουν

τήν τάση, ή όποία άλλωστε δικαιολογείται ψυχολογικά, νά ξεχνούν τούς πραγματικούς λόγους που τούς άνάγκασαν νά μεταναστεύουν γιά νά σπουδάσουν, πράγμα που έχει σάν άποτέλεσμα τη μεγάλη άνοδο του έπιπέδου σπουδών στο εξωτερικό. Έτσι οί φοιτητές γίνονται άθέλτητα προπαγανδιστές της «μεταναστεύσεως».

κατηγορίες καί τάξεις ατόμων που έχουν σχέση μέ τη φοιτητική μετανάστευση

Τά άτομα αυτά προέρχονται κυρίως από οικογένειες που ζουν σε μεγάλες πόλεις (πάνω από 100.000 κατοίκους), κι έπειδή συμβαίνει τό μορφωτικό καί οικονομικό έπίπεδο των γονέων τους νά είναι ύψηλό γιά τά έλληνικά δεδομένα, αισθάνονται περισσότερο τήν άνάγκη σπουδών μιά καί οί γονείς δέν φείδονται χρημάτων προκειμένου νά μορφωθούν τά παιδιά τους.

Τόσο ό πατέρας όσο καί ή μητέρα προτρέπουν τά παιδιά τους νά κάνουν πανεπιστημιακές σπουδές. "Αν τά παιδιά τους δέν μπορούν νά σπουδάσουν στήν Ελλάδα, μία σημαντική πλειοψηφία από τούς γονείς αυτούς τά ένθαρρύνουν νά σπουδάσουν στο εξωτερικό. Ό αριθμός των γονέων, τούς όποιους φαίνεται νά φοβίζει ή προοπτική αυτή, δέν είναι μεγάλος. Αντίθετα, αύξάνεται αισθητά ό αριθμός των γονέων που είναι αδιάφοροι (αυτοί άποφεύγουν νά εκφράσουν γνώμη σχετικά μέ τό θέμα). Αυτό ίσως σημαίνει ότι ένώ ή προοπτική των σπουδών στο εξωτερικό τούς φοβίζει, ώστόσο, έπειδή δέν θέλουν νά πάρουν άρνητική στάση (γιατί γνωρίζουν τήν άξία των σπουδών) παραμένουν οδότεροι καί άφήνουν τήν πρωτοβουλία τά παιδιά τους.

Παρ' όλο ότι τό δείγμα μας είναι μικρό, φαίνεται α) ότι ή μητέρα είναι εκείνη που παροτρύνει περισσότερο τά παιδιά νά σπουδάσουν, β) ότι οί κίνδυνοι που συνεπάγονται οί σπουδές στο εξωτερικό τη φοβίζουν λιγότερο απ' ό,τι τό σίζυγό της, ή ό,τι ή έπιθυμία της νά σπουδάσουν τά παιδιά της είναι τόσο ώστε νά φοβάται τούς κινδύνους λιγότερο.

Τρόπος έκλογής της χώρας σπουδών

"Όταν ό μελλοντικός φοιτητής καί ή οικογένειά του, γιά τούς λόγους που είδαμε παραπάνω, άποφασίζουν νά γίνουν οί σπουδές στο εξωτερικό, όφείλουν νά «εκλέξουν» τη χώρα στήν όποία ό νέος θά πραγματοποιήσει τίς σπουδές του. Ό φοιτητής φροντίζει νά μάθει, άν δέν γνωρίζει ήδη, σέ ποιές χώρες ή άμεση έγγραφη του παρουσιάζει τίς λιγότερες δυσκολίες. Έτσι, ένας αριθμός κρατών άπορρίπτεται (Γερμανία, Αυστρία, Έλβετία).

Στό στάδιο αυτό της συλλογής πληροφοριών, εκτός από τίς πληροφορίες που προέρχονται από τίς έπίσημες πηγές (Έπουργεία, Πρεσβείες, Προξενεία

κτλ.) πολύ σημαντικές ἦταν καί οἱ πληροφορίες τῶν συγγενῶν ἢ φίλων πού βρίσκονταν ἤδη στό ἐξωτερικό.

Στή συνέχεια, δυό παράγοντες θά παίξουν σημαντικό ρόλο στήν ἐκλογή τῆς χώρας σπουδῶν:

- α) Ἡ γνώση τῆς γλώσσας.
- β) Ἡ ὑπαρξή συγγενῶν ἢ φίλων πού θά βοηθήσουν τόν νέο στίς διαδικασίες ἐγγραφῆς στό πανεπιστήμιο, εὐρέσεως κατοικίας, κτλ. Γενικά, τό γεγονός ὅτι ὑπάρχουν συγγενεῖς στήν ξένη χώρα, ἐμπνέει ἕνα αἶσθημα ἐμπιστοσύνης καί ἀσφάλειας τόσο σέ κείνον πού πρόκειται νά μεταναστεύσει, ὅσο καί στήν οἰκογένειά του.

Τό «πορτραῖτο» τοῦ Ἑλλήνα φοιτητῆ στό Παρίσι

Ὁ Ἑλληνας φοιτητής στό Παρίσι εἶναι ἡλικίας 20 ἕως 25 ἐτῶν καί ἄγαμος. Οἱ ἐπιστῆμες πού τόν ἐνδιαφέρουν περισσότερο εἶναι οἱ ἀνθρωπιστικές ἐπιστῆμες καί ἡ Ἀρχιτεκτονική. Οἱ γονεῖς του εἶναι ἄστοι καί μέ ὑψηλό μορφωτικό καί οικονομικό ἐπίπεδο. Παρ' ὅλο ὅτι ἀπέτυχε μία ἢ περισσότερες φορές στίς εἰσαγωγικές ἐξετάσεις, ἦταν ἄρκετά καλός μαθητής στό γυμνάσιο. Τά μαθήματα πού τόν ἐνδιέφεραν περισσότερο κατά τή διάρκεια τῶν γυμνασιακῶν τῶν σπουδῶν κυρίως στίς τελευταῖες τάξεις ἔπαιζαν σημαντικό ρόλο στήν ἐκλογή τῆς ἐπιστήμης πού σπουδάζει. Ἐχεῖ τουλάχιστον ἕνα ἀδελφό ἢ ἀδελφή πού σπουδάσαν ἢ σπουδάζουν στό πανεπιστήμιο. Ἐχεῖ συγγενεῖς ἢ φίλους ἀπό τήν Ἑλλάδα πού σπουδάζουν ταυτόχρονα μέ αὐτόν στό Παρίσι. Δέν εἶναι ὑπότροφος. Ζεῖ μέ τά χρήματα (1.000 φράγκα μηνιαίως) πού τοῦ στέλνουν οἱ γονεῖς του, καί δέν ἀσκεῖ κανένα βιοποριστικό ἐπάγγελμα κατά τή διάρκεια τῶν σπουδῶν του. Κατοικεῖ μόνος σ' ἕνα δωμάτιο ἢ διαμέρισμα. Παρ' ὅλο πού ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι πολιτικά προσανατολισμένος καί παρακολουθεῖ μ' ἐνδιαφέρον τήν ἐξέλιξη τῆς πολιτικῆς καταστάσεως στήν Ἑλλάδα, ὥστόσο δέν φαίνεται νά ἀνήκει σέ κανένα κόμμα, πολιτική ὀργάνωση ἢ συνδικάτο. Ἐπιδίδεκε συναναστροφή μέ Ἑλλήνες γιατί βρίσκει ὅτι ἡ συνάφειά του μέ τούς Γάλλους εἶναι μᾶλλον δύσκολη λόγω διαφορᾶς στό χαρακτήρα καί στόν τρόπο σκέψεως καί κυρίως λόγω τῶν δυσκολιῶν πού συναντᾷ στή γλώσσα (τά πρῶτα τουλάχιστον χρονιά). Πιστεύει, χωρίς νά εἶναι ἀπόλυτα σίγουρος, ὅτι οἱ ἐπαφές μέ Γάλλους τῶ ἀντιθέτου φύλου εἶναι εὐκολότερες. Θά συμβούλευε ἕνα φιλικό πρόσωπο νά σπουδάσει στήν Γαλλία, γιατί στή χώρα αὐτή οἱ σπουδές εἶναι πιά ἐλεύθερες καί τό

ἐπίπεδό τους εἶναι πιά ὑψηλό ἀπό ὅ,τι στήν Ἑλλάδα. Μετά τό πέρασ τῶν σπουδῶν τόν σκέπτεται νά ἐπιστρέψει γιά νά ἐργασθεῖ στήν Ἑλλάδα, ἀλλά πιστεύει ὅτι ἡ κατάσταση εἶναι μᾶλλον δύσκολη ὅσον ἀφορᾷ τήν ἐξέυρεση ἐργασίας.

Τέλος, ἐνῶ φαίνεται ὅτι πιστεύει πῶς τό δίπλωμα πού θά ἀποκτήσει στή Γαλλία ἔχει μεγαλύτερη ἀξία ἀπό τό ἀντίστοιχο ἐλληνικό, δέν νομίζει ὅτι θά τοῦ ἐπιτρέψει νά κερδίσει περισσότερα χρήματα ἀπό τούς Ἑλλήνες συναδέλφους του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἐκδόσεις UNESCO

- Les Annuaire Statistiques* 1968, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974.
Study Abroad, 1962, 1963, 1966.
Enseignement Supérieurs: tendances internationales, 1960-1970.
Statistiques des étudiants à l'étranger, 1962-1968.
Higher Education in Europe—Problems and Prospects, Second conference of Ministers of Education of European Member States: Bucarest 26 Nov.-4 Dec. 1973.
Les étudiants étrangers dans les écoles de médecine. Etude Statistique, 1974.

Ἐκδόσεις OCDE

- Enseignement et Développement, Rapport par pays, «Le projet Régional Méditerranéen-Grèce»*, 1965.
L'enseignement dans les pays en voie de développement de l'OCDE (tendances et perspectives), Paris, 1974.
Les étudiants des Instituts Universitaires de Technologie en France (J. M. Lagneau, Paris, 1973).
Individual Demand for Higher Education in Greece, Salomon Wald, Athens, 1964.

Ἄλλες ἐκδόσεις καί βιβλία

- Διαμόρφωση τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας κατά τήν Τουρκοκρατίαν*, τῆς Ἑλ. Κούκου, Ἀθήνα, 1971.
Ἡ μορφολογία τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας, τοῦ Δ. Γ. Τσαούση, Ἀθήνα, 1971.
Ἀπόδημοι Ἑλλῆνες, Ἐθνικό Κέντρο Κοινωνικῶν Ἑρευνῶν, Ἀθήνα, 1972.
Στατιστική ἀνάλυση τοῦ δυναμικοῦ τῶν μαθητῶν καί φοιτητῶν, Ὑπουργεῖο Παιδείας, Ἀθήνα, 1971.
Στατιστικές ἐπετηρίδες.
Enquêtes sociologiques sur les émigrants grecs, τοῦ Ἡλ. Δημητρά, Ἐθνικόν Κέντρον Κοινωνικῶν Ἑρευνῶν, Ἀθήναι, 1971.
Δοκίμια γιά τήν ἐλληνική μετανάστευση - Δημογραφική κοινωνική καί οικονομική μελέτη, τοῦ Ν. Σ. Πολυζού.
Νεοελληνική πολιτική ἱστορία, τοῦ Γ. Κ. Κορδάτου, Ἀθήνα, 1925.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Οί Έλληνες φοιτητές του εξωτερικού: Γαλλία

Πανεπιστήμιο.....
 Τμήμα.....
 Τομέας.....
 Έτος σπουδών.....

1) Φύλο.....
 Θήλυ.....
 Άρρεν.....

2) Οικογενειακή κατάσταση
 Ανύπαντρος-η.....
 Παντρεμένος-η.....
 Άλλοι.....

3) Ηλικία.....

4) Σε τί «γymνάσιο» φοιτούσατε τα δύο τελευταία χρόνια πριν τό απολυτήριο;.....

Πέμπτη

Έκτη

Δημόσιο
 Ίδιωτικό
 Κλασικό
 Πρακτικό
 Έμπορικό
 Τεχνικό
 Νυχτερινό
 Βαθμός απολυτηρίου
 Πόλη

5) Μείνατε σέ καμά τάξη στό Γymνάσιο;
 ναί.....
 όχι.....
 Άν ναί, σημειώστε τίς τάξεις καί τίς φορές πού μένατε.....

6) Από τά μαθήματα πού παρακολουθούσατε στό γymνάσιο μπορείτε νά πείτε άν ύπήρχαν όρισμένα πού προτιμούσατε;
 όχι.....
 ναί.....
 Άποδίδατε καλύτερα σ' αυτά τά μαθήματα;
 ναί.....
 όχι.....

7) Έχετε αδέρφια;
 όχι.....
 ναί.....
 Άν ναί, νά τά άναφέρετε κατά χρονολογία γεννήσεως:
 Φύλο Ηλικία Διπλώματα Έπάγγελμα
 1.....
 2.....
 3.....
 4.....
 5.....
 6.....

8) Σημειώστε μέ όσο γίνεται μεγαλύτερη άκρίβεια τό έπάγγελμα
 του πατέρα σας.....
 της μητέρας σας.....
 Άν οι γονείς είναι συνταξιούχοι, σημειώστε τό έπάγγελμα πού έξασκοδσαν πριν.
 πατέρας.....
 μητέρα.....
 Διπλώματα γονέων

Κανένα

Άπολυτήριο
ΔημοτικούΆπολυτήριο
ΓymνασίουΠτυχία Άνωτ.
Σχολώνπατέρα
μητέρα

9) α) Οἱ γονεῖς σας κατοικοῦν σὲ πόλιν ποῦ ἔχει

πάνω ἀπὸ 100.000 κατοίκους

πάνω ἀπὸ 50.000 κατοίκους

πάνω ἀπὸ 25.000 κατοίκους

πάνω ἀπὸ 10.000 κατοίκους

πάνω ἀπὸ 1.000 κατοίκους

χωρὶς

β) Τελειώσατε τίς σπουδές σας στὴν πόλιν (χωρὶς) ποῦ κατοικοῦν οἱ γονεῖς σας;

ναὶ

ὄχι

"Ἄν ὄχι, πέστε μας γιὰ ποιούς λόγους

10) α) Τὸ μηνιαῖο εἰσόδημα τῶν γονέων σας σὲ ποιά κατηγορία ἀπὸ τίς ἀκόλουθες ἀνήκει;

κάτω ἀπὸ 5.000 δρχ.

ἀπὸ 5.000 σὲ 10.000 δρχ.

ἀπὸ 10.000 σὲ 15.000 δρχ.

ἀπὸ 15.000 σὲ 20.000 δρχ.

ἀπὸ 20.000 καὶ πάνω

β) Ἀναφέρατε τὸν ἀριθμὸ διαμερισμάτων (ἢ οἰκῶν) ποῦ ἀνήκουν στοὺς γονεῖς σας (διαγράψτε τὸν ἀριθμὸ ποῦ ἀντιστοιχεῖ)

0 3

1 4

2 5

πιο πολλὰ

11) Κατοικεῖτε

Σὲ πανεπιστημιούπολιν, σὲ οἰκοτροφεῖο;

Σὲ μοναχικὸ δωμάτιο, διαμέρισμα, ξενοδοχεῖο, πανσιόν;

Σὲ συγγενεῖς σας;

Σὲ φίλους;

12) Εἰστε ὑπότροφος;

ὄχι

ναὶ

"Ἄν ναὶ, ἀναφέρατε α) ἀπὸ ποῖο ὄργανισμὸ

β) τὸ ποσό ποῦ σᾶς δίνουν

13) Οἱ γονεῖς σας σᾶς στέλνουν χρήματα κάθε μῆνα;

ὄχι

ναὶ

"Ἄν ναὶ, ποῖο εἶναι τὸ ποσό

14) Ἐξασκεῖτε ἐπάγγελμα στὴ Γαλλία μὲ μισθό;

ὄχι

ναὶ

"Ἄν ναὶ, τί ἐπάγγελμα εἶναι αὐτό;

Πόσες ὥρες τὴν ἐβδομάδα σᾶς ἀπασχολεῖ;

Ἔχετε ἄδεια ἐργασίας;

ναὶ

ὄχι

15) Ἀνήκετε:

Σὲ κάποια συνδικαλιστικὴ ὁργάνωση

Σὲ πολιτικὸ κόμμα

Σὲ πολιτικὴ ὁμάδα

Σὲ ἄλλο ὄργανισμὸ ἢ ὁμάδα (ἀθλητικὸ club ἢ χορωδία)

"Ἄν ναὶ, ἀναφέρατε

16) Σᾶς ἐνδιαφέρει ἡ πολιτικὴ ἐξέλιξη στὴν Ἑλλάδα;

ὄχι

ναὶ

17) Ἔχετε κάποια πολιτικὴ τοποθέτηση;

ναὶ

ὄχι

18) Διαβάζετε τόν ελληνικό τύπο (έφημερίδες, περιοδικά);
 ποτέ
 πότε-πότε.....
 συχνά.....

19) Τι είδους άρθρα σας ενδιαφέρουν ιδιαίτερα στον τύπο;
 Πολιτικού περιεχομένου.....
 Οικονομικού περιεχομένου.....
 Κοινωνικού περιεχομένου.....
 Τεχνικά και επιστημονικά.....
 Πολιτιστικά.....
 Σπόρ.....
 Διάφορα.....
 Κανένα.....

20) Σε ποιά ηλικία πήρατε την απόφαση να κάνετε ανώτερες σπουδές;
 Πρίν την 5η.....
 Μετά την 5η.....
 *Αφού τελειώσατε το γυμνάσιο.....
 (αναφέρατε πόσα χρόνια μετά το τέλος των γυμνασιακών σπουδών σας.....)

21) Σε ποιά χρονική περίοδο αποφασίσατε να σπουδάσετε στο εξωτερικό;
 Πρίν την 5η.....
 Μετά την 5η.....
 Μετά το τέλος των γυμνασιακών σπουδών.....
 (αναφέρατε πόσα χρόνια μετά το τέλος των γυμνασιακών σπουδών.....)

22) Δώσατε εισαγωγικές εξετάσεις στο ελληνικό πανεπιστήμιο;
 όχι.....
 ναι.....
 *Αν ναι, αναφέρατε α) πόσες φορές.....
 β) μέ επιτυχία; ναι/όχι.....

23) Σε περίπτωση που επιτυγχάνετε στο ελληνικό πανεπιστήμιο, θά είχατε προτιμήσει να σπουδάσετε στο εξωτερικό;
 όχι.....
 ναι.....
 *Αν ναι, αναφέρατε τούς λόγους.....

24) Γιατί ήρθατε στη Γαλλία;.....

25) Έχετε συγγενείς ή φίλους που σπουδάζουν ή σπούδασαν σε ανώτατα ιδρύματα στο εξωτερικό;

*Αν ναι, σημειώσατε (διαγράφοντας)
 Πού πήραν το διπλωμά τους;.....
 πατέρας..... μητέρα..... αδελφός..... αδελφή..... κοντινός συγγενής..... φίλος.....
 *Αν δεν έχουν ακόμα τελειώσει.....
 *Αν εγκατέλειψαν τις σπουδές τους.....
 Σε ποιά χώρα.....

26) Πώς αντιμετώπισαν οι γονείς σας τά σχέδια σας για ανώτατες σπουδές;
 πατέρας..... μητέρα.....
 Σας τόνωσαν το ήθικό.....
 Ήταν αδιάφοροι.....
 Δεν συμφώνησαν.....

27) Οι γονείς σας πώς αντιμετώπισαν την απόφασή σας να σπουδάσετε στο εξωτερικό;
 πατέρας..... μητέρα.....
 Σας βοήθησαν.....
 Ήταν αδιάφοροι.....
 Δεν συμφώνησαν.....

28) Έχετε πάρει το baccalauréat εδώ και ένα ή περισσότερα χρόνια;
 α) Μπορείτε να αναφέρετε τι κάνατε αφ'ότου το πήρατε μέχρι να εγγραφείτε στο πανεπιστήμιο που φοιτάτε σήμερα;
 - Σπουδές (ποιές).....
 - Στρατιωτική θητεία.....
 - Μισθωτή εργασία (ποιά).....

- Παραμονή σέ ἄλλη χώρα (ποιά)
καὶ γιὰ ποῖό λόγο
β) Ἄν δὲν τελειώσατε κάποιες σπουδές, γιὰ ποιούς λόγους τὶς ἐγκαταλείψατε καὶ μετὰ ἀπὸ πόσο χρόνο ἀφ' οὗ εἶχατε ἀρχίσει
.....
29) Σέ ποῖό βαθμὸ οἱ παρακάτω λόγοι ἐπῆρασαν τὴν ἀπόφασή σας νὰ σπουδάσετε στὴ Γαλλία;
Πολύ Λίγο Καθόλου
- Γνώση τῆς γλώσσας
- Ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχαν
εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις
- Τό γόττρο τοῦ γαλλικοῦ
πανεπιστημίου
- Γιατί στοῦ ἐξωτερικοῦ ἦσατε μακριὰ ἀπὸ τὴν οἰκογένειά σας καὶ κατὰ συνέπεια πιὸ ἐλεύθεροι
.....
.....
Γιατί δὲν μποροῦσατε νὰ σπουδάσετε στὴν Ἑλλάδα. Ἄν ναι, ἀναφέρατε τοὺς λόγους (ἂν θέλετε)
.....
- Γιατί δὲν μποροῦσατε νὰ πάτε σέ ἄλλη χώρα. Ἄν ναι, ἀναφέρατε τοὺς λόγους
.....
- Ἄλλοι λόγοι, ποιοί:
.....
30) Ἐπιδίωκετε ἐπαφές μὲ ἄλλους Ἕλληνες;
ὄχι
ναὶ
ὄχι ἰδιαίτερα
31) Οἱ ἐπαφές σας μὲ τοὺς Γάλλους εἶναι
εὐκόλες γιατί
δυσκόλες γιατί
Νομίζετε ὅτι οἱ σχέσεις εἶναι εὐκολότερες ἀνάμεσα σέ ἀντίθετα φύλα; ναὶ ὄχι
32) Στὴν εἰδικότητα καὶ τὸν κλάδο ποὺ διαλέξατε πῶς παρουσιάζεται ἡ δυνατότητα νὰ βρεθεῖ δουλειά
Στὴν Ἑλλάδα Στὴ Γαλλία
- Πολὺ ἱκανοποιητικὴ
- Ἰκανοποιητικὴ
- Λίγο ἱκανοποιητικὴ
- Δὲν ξέρω
33) Παρακολουθεῖτε τὰ μαθήματα στοῦ πανεπιστημίου σας;
Παραδόσεις Φροντιστήρια
- Συχνά
- Πότε - πότε
- Σπάνια
- Καθόλου
Ἄν δὲν παρακολουθεῖτε συχνὰ τὰ μαθήματα, ἀναφέρατε γιατί
- Ἐχετε προβλήματα γλώσσας
- Βρίσκετε τὰ μαθήματα χωρὶς ἐνδιαφέρον
- Δὲν ἔχετε καιρὸ νὰ ἀσχοληθεῖτε μὲ τὰ μαθήματά σας γιατί ἐργάζεσθε
- Ἄλλοι λόγοι
34) Παίρνετε μέρος στὶς ἐξετάσεις;
ὄχι γιατί
ναὶ
Ἄν ναι, ἀναφέρατε τὰ ἀποτελέσματα
- καλὰ
- μέτρια
- ἀσχημα
35) Μετὰ τὴ δική σας ἐμπειρία τῶν σπουδῶν στὴ Γαλλία θὰ συνιστοῦσατε σέ ἓνα φίλο σας νὰ σπουδάσει κι αὐτὸς στὴ Γαλλία;
ναὶ
ὄχι
γιατί
36) Τί σκοπεῖτε νὰ κάνετε ἀμέσως μόλις τελειώσετε τὶς σπουδές σας;
Νὰ ἐξασκηθεῖτε Στὴν Ἑλλάδα Στὴ Γαλλία Ἄλλου
ἐπάγγελμα
- Νὰ ἐργασθεῖτε
στὴν οἰκογενειακὴ ἐπιχείρηση

- Νά συνεχίσετε τις σπουδές σας
- Δεν έχω αποφασίσει ακόμα

37) Εάν σκέπτεσθε νά εργασθείτε στην Ελλάδα με τό γαλλικό σας δίπλωμα ελπίζετε ότι θά κερδίζετε περισσότερα χρήματα από ό,τι αν είχατε σπουδάσει κάτι παρόμοιο στην Ελλάδα;

- οχι
- ναι
- γιατί

38) Πώς κρίνετε τό γαλλικό σας δίπλωμα σέ σχέση μέ τό αντίστοιχό του ελληνικό;

- Καλύτερο
- Χειρότερο
- Ίσο
- Δέν ξέρω

ΣΧΗΜΑ Ι. Αριθμός κατά χιλιάδες των Ελλήνων φοιτητών που σπουδάζουν στο εξωτερικό (σέ απόλυτους αριθμούς)

ΣΧΗΜΑ II. Σχέση Έλλήνων φοιτητών στο εξωτερικό και φοιτητών στην Ελλάδα, 1960-74

ΣΧΗΜΑ III. Αριθμοί που παρατηρούνται στις τρεις χώρες που υπέστησαν τις πιο σπουδαίες αλλαγές επί %